

Судил Востоконвѣдѣнія

28-33

ГРЕМЪАТСКІЙ

~~Э
Л
М
Ч
Р
Д~~

~~ЭЛЕКТРИЧЕСТВО~~

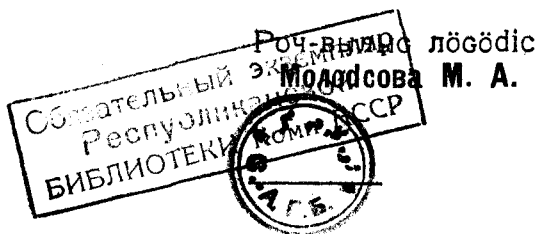

СЫКТЫВДІНКАР

М. Гремјатскіј

ГЫМ, ЧАРД ДА ЕЛЕКТРИЧЕСТВО

10 герпаса (картинка).

КОМИ ҢГА ЛЕЗАН-ИН
Сыктывдинкар 1928 во.

Тип. Коми Издательства.

г. Устьысольск.

Облит № 24 Тир. 2000.

Кывпырӧс.

Уждыр-кежлӧ Сотчӧм-сиктӧ воисны карса гӧгтјас. Пабрїкјасын, заводјасын ужалісны најӧ карын. Тікӧн-пӧль-ордӧ воис пыс, Сандрӧыс. Ӗон во-нын сїјӧ ез волы гортас. Ужаліс Сандрӧ Мӧскуаын, заводуын. Рытјаснас котравліс велӧдчыны, рабфакӧ ¹⁾, ыгајас лыџдіс. Колян-во сиктын кывгыліс, Сандрӧӧс-пӧ мӧдӧдӧмаӧг велӧдчыны, студентӧ? ²⁾. Сесаӗ сесга сїјӧс вӧлӧгтас студентӧн і кутісны шуны.

Тікӧнлы зев ымыкӧд вӧлі пјыдлӧн воӧмыд. Отсалас-пӧ, ужыштас,—овмӧстӧ зев колӧ лӧсӧдыштны. Во-кык-сајын Тікӧнӧс ускӧтте суліс: керкаыс чардбыг сотчіс. Вылвылӧ овмӧдчыны гӧкыд вӧлі пӧллы. Шаӗг пїјаныс вӧліны да ладнӧ. Ыжыд пыс, гӧтыраыс, отсаліс, сесга Сандрӧыд гӧмтӧ ыстыштавліс,—том-на ескӧ-да, вежӧра вӧлі џетїнаыс. Ӗні сесга со Сандрӧыд вьлкеркаӧ-нын воис.

Мед-воџа вӧскрегеньнаас-жӧ Сандрӧ мыжкӧ чудїтны пондіс. Коргіс кыкӧ куџ кӧрт-беџ, сувтӧдіс вьлкерка-вылас. Сесга кыз кӧрт сутуга кујїм вожӧн кыіс, ывлыг кӧса-ещӧн, ӧтї помсӧ јїтїс кӧрт-беџдас, мӧдсӧ му-вылас лејїс. Сы-бӧрын мыжкӧ му-пыщкас-нын кутїс нокгыны.

¹⁾ Унїверсітетјас-бердын—ужалыг-војтырӧс велӧданін

²⁾ Унїверсітетын велӧдчыг.

Сугеджасыс шензёны. Јуалёны студентлыс,
мыј сижё вёчө. Сандрө шмонитө:

— Илья-пророкы-пө леч вёча,--шуө.--Батёлыс
сижё овмөссө торкіс. Öнi ме агсө сижөс став öру-
жјенас пленө богта. Мiјан керкаө-кө gymнөвсө
вiтiс, öнi ачыс сурө мем гуө. Секi мi став важ
локсө сылыс казтыштам сылы.

Кодыс гералө, а кодсө i дөзмөдiс, скөрмөдiс
Сандрөлөн шмонитөмыд.

— Вiјас-пө јенмыс тащөм-кывјасгыд тенө,—
шуөны пөрыг-пөльјас.

Недыр-мыгтi Сандрө уж-јывгыд пондiсны
чорыда мөвпавны.

Вөли зев жар лун. Ыбјас-вылын тiлгөны,
ужалёны војтыр, ныпөмныс кiсгө шорөн. Рытја-
вылыс,—ортча грездас кучкiсны-нын вечернаө,—
кутiсны кајны кымөрјас, вевтөтiсны јенежсө гөгөр.
Сезса гымавны, чардавны мөдiс, левен-кiстны,
зерны. Тiкөн-керка-дiнтi котөртiг-моз адзёны
војтыр: сулалө Сандрө керка-дiнас, вевтув-улын,
чатрагө, вiзөдө көрт-беф-вылас. Сы-гөгөр челаф
чукөртчөмаөг,—оз повны најө зергыд. Друг југ-
нитiс чардби, сезса-тај резөптiс—гымыштiс, быт-
төкө пушкаыс пель-возад лыјiсны. Кодi туж-вы-
лас лөгали, повзөмысла неуна ез усны. Челаф
локыс горзёны:

— Кучкiс, кучкiс! Сандрө көрт-бефдө кучкiс!!
Сандрө сутуга-дiнө ускөдчiс, чуьнас вiдлалө.

— Пөг-пө,—шуө. Со-өд кущөм регыдөн ков-
мiс менам чардкыскөдөј. Не тајө-кө, ескө, выл-

керкаыд бара-на сотчис, сегга, тащом төвнад,
мөдис, ескө, быд сикт-куцаыд чышкыны.

Сы-бөрті регыд гымыд лөнавны пондис. Ко-
біс. Петісны војтыр ывла-вылө. Быдлаын лыбіс
Сандрө-вөчас-жылыг сорні. Локталісны щощ ортча
грездыс војтыр-і.

— Чардбыд-пө кучкіс міжан көлөкөльнчаө.
Звөнарсө дојдис, өдва ловжа колі.

Сандрө сетчө шуө:

— Колө, ескө, быдөнлы төдмавны чардкыс-
көдтө, електричествотө-да. Колөкө, аскі рытнас
волөј лыфдыган керкаө. Ме вистала, мыј төда,
сы-жылыг. Карыг серпасјас суқода, петкөдлыны
понда тіжанлы.

Аскінас чукөртчісны војтыр лыфдыган-кер-
каө. Унжыкыс том-јөз. Локталісны і олөмажык
војтыр, нывбабас-і. Не төрытја пакөстыд-кө
чардбігыд, локтыгыд, ескө, ез уна ло-да. Олөма-
жык војтырыд локтісны кывзыны електричесто-
жылыг. — Електричествыдкөд-пө гымтө нинөмла
сорлавны, — каятөны агныс, локнытө локтісны-жө-а.

МЕД-ВОЗДА ГОРҢЫ.

Електрiчество бiкiнъ.

Студент вајс герпасјас, мукөд көлуж-да. Көлујс, ескө, ез уна вөв-да, — мыжкө сургучтор-да, кущөмкө гiртор-да, клянiчаыг вөчөм iчөтiк бедтор-да, кабалаторјас-да. Кущөмкө нөшта аслыс-гама машина вөли-дај: көлөса-код, өтеклөыг вөчө-ма, воропа, гөгөрыс ыргөн бедторјас.

Кор војтырыд чукөрмiсны, Сандрө ташөм горњи панiс:

— Ыжыд-тор чардкыскөбид, а заводiтчис зө-лагаң. Со кiын менам сынан,—кущөмөн-тај жур-нытө сыналанныд. Ташөм сыңаныд быд-керкаын ем. Тајө сынансө со ме зыралышта ној-торјөн. Öнi менам сынаныд пондас-нiн виль уж вөчны. Матыста ме сiјөс кабалаторјас-дiнө. Кабалаторјасыд чепөсјасны сынан-бердас, гiбдасны. Сiқкө, зыралөм сынанад кущөмкө вын кыптiс, кабалаторјастө пондiс ас-бердас кыскыны. Пөрјалиг-кө чајтанныд, нолтө, агныд вөчөј!

— Ен-ө-нө, фадө, кљејөн сынантө мавтышт?
— жуалө öтi фетiна, мукөд зонпоснiыс герөктiсны.

— Те, Грiшук, вај ачид, ачид вөч! На, богт сынансө, ен пов! Со, адқан, те-кiын сынаныд сiјө-жө-вөчө. Некущөм кљеј абу сы-вылын-нi. Сынан-сајас-өд тани нiнөм абу. Ме чорыда зыра-ли сiјөс,—зыралөмоыс-i сылөн выныс. Со öнi ме

богта сургучтор. Зырала сiјос, сынантö-моз-жö. Вiңöдöј-жö, кабалаторјасыд сургучтор-бердад-нын сiбдöны, сургучторјыд кыскö најöс ас-дiнас. Öнi сөгга зыралам кляныча-беф-тортö, ськöд сiјö-жö лö-и. Уна мукöдтор-на поё тази-жö зыравны.

Важөн-нын тöдлiсны та-јылыг јöзыд. Мед-војдöр, зев-нын важөн, казалисны грекјас 1). јантар-вылын (кын-кос, му-пiын iзшом сiр). Јан-тартö грекјасыд шуöны „електронөн“. Елек-трон-кывсаыс сөгга i чужiс „електричество“-кывјыд. Пондiсны шуны електричество-выныд-пö олö јантарын, мукöд-торјасын-да, сiјö-пö сөгга i кыскö ас-дiнас кокнiдик торјастö.

— Кушöм тајö електричество,—горöдiс кодкö јöз-костыг.—Тајö магнит тенад. Магнит-öд мы-сурö ас-дiнас кыскö. Мiјан чојөлөн ем-жö магнитыд,—гöрдov, подков-модаа. Пемыд-дырјi-кö ры-тын, ускöдан кључтö, магнитыд пырыг-пыр корсас жоҗгыд. Зев бур магнит. Соқтыр көрттув вылас кыскö.

— Сiң, сiң,—шуö студент.—Магнитыд кыскö көрттувјастö. Сöмын-öд магнитыд да електричествод абу öнiтор. Мөвпышт те ачыд: колö-ö-нö магниттö нојторјад зыравны, медым көрттувтö кыскас? Ачыс-öд сiјö кыскö, зыравтöг. Мöд-кö, магнитыд-öд кабалаторјастö оз кыскы. Зыралөм сургучыд быдгама кокнiдик-торсö ас-дiнас кыскö. Магнитыд да електричествод абу öтсамаöс.

1) Гретсiјаын олыг јöз.

Медым быдөн адзанныд, кыңи електричество-
 ыд поснѣдик торјастө кыскө, буңинаыг ¹⁾ ме вөчѣ
 ічөтѣк гар, сөгса шөвк сунѣсөн көрталі сіјөс крук-
 жылө. Матыгтны-кө гар-дінас зыраломаккылаңа
 беф-тө лыбө сургучтө, буңина гарыд кыскас на-
 бердө. Быдөнлы-ө тыдалө? (Виқөдөј 1-өд герпас-
 ылө).

— Тыдалө, адзам,— шуоны војтыр.

— Сің тө, егкө, сің-да,— шуө оломакод јорт.—
 Те-өд көсјін вігтавын мијанлы чардыкыскөд-жылыг,
 а варовітан електричество-жылыг. Бөбјөдлан сө-
 мын јөзсө, чачаяс вайөмыд-да. Електричество-пө
 петө сынаныг-да, сургучыг-да, гөнтөрјас-пө кыс-
 кө, — шуан. Ворсан електричество тенад тајө, абу
 прамеј електричество. Вігтав вай мијанлы со мыј.—
 Шуоны, өні-пө уналаын-нын өктјасын ем елек-
 тричествоыд. Пыран-пө керкаад — трач, — јүгдө
 керкаыд. Виқөдан, — өзјө лампа, нинөмыг теныд
 төждыгны, оз ков карасін-ні, ізтөг-ні. Скөттө-кө
 картагыд ковмас виқөдлыны војнад—трач,—сін-
 воңад ставыс: сени тенад Каркоыд-і, Гөрданыд-і
 Сөдпелыд-і. Колөкө кушөмкө уж вөчны—пырыг-
 төм-пыр. Лөсөдін, јитін електричествогө, і мөдіс,
 тенад машинаыд вартны. Со-өд мыј вөчө елек-
 тричествоыд.

— Сің-өд і ем, Јогор-дад,— шуө студент.—
 Сіктад сөшөм електричестволы і колө лоны. Сы-
 жылыг, егкө, і пана ме сорныс-да сөмын-өд қик

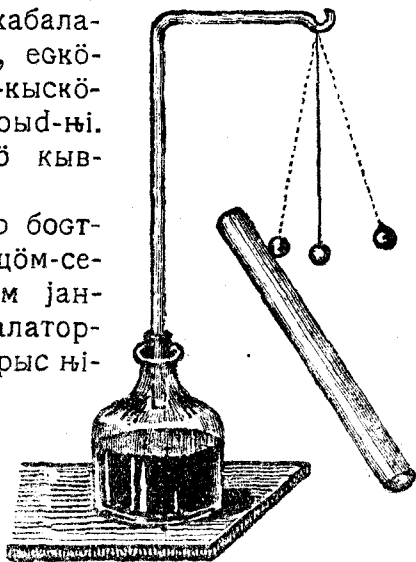
¹⁾ Пудлас (куст), быдмө быдлаын, небыдик сөмөса,
 гарсө сөмөсөыс вөчөны.

пыртö сiјöс он гөгөрво-а. Часлы, чардкыскөд-жылыг-и, електричество-жывгыд-и, быдтор-на вiстала-өд. Колö помгаңыс сөмын-а. Јөзыд-кө, егкө, мед-војдөр ез төдмавны, кызи зыралөм сургучыд кабалаторжастö кыскө,—ез, егкө-өд, вөв налөн чард-кыскө-дыд-ни, електричестводы-ни. Öнi сөгга вайö воғö кыв-зöј.

Велөдчөм војтыр бөгт-чисны төдмавны: кущөм-сещөм вын-нө зыралөм јан-тарас, сiрторас. Кабалатор-јаснад нокгөмгыд бурыс ни-нөм абу. Шуисны вид-лыны: ыжыджык сiр-јокмыльлөн абу-ө ыжыджык выныс, оз-ө поғ сещөм выннас кущөм-кө уж вөчны-да. Пон-дiсны најö гырысжык

сiр јокмыльјас бөгтны, јонжыка најöс зыравны. Сферт, сөгга ыжыд јокмыль-вылад быдтор кутiс төдчыныжык.

Öтi немеч—старшинаалö вөли карын—лун-лун вөли нокгө, електричество вынсö төдмалө. Медым кокниджык лоi зыравнысö, лөзөдiс сiјö зонь машина. Iзтөгсiрыс вөчiс ыжыд сар, сујiс сi-

1-өд сөрпас.

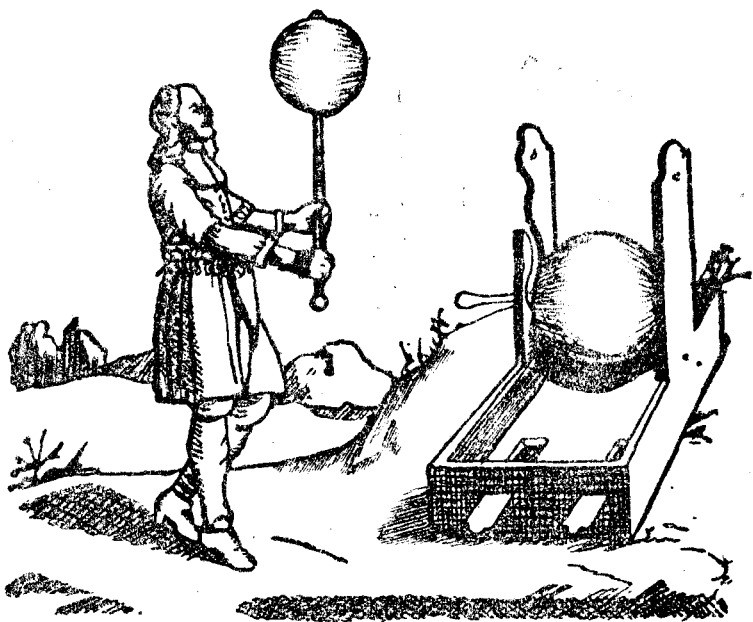
јөс чөрс-вылө, чөрссө станө зевтіс. Өтi кiнас позө
вөлі чөрсөдыс бергөдлыны гарсө, мөд кiнас бу-
чына гарсө iзтөгiр сар-бердас топөдны. Вiçөдөј
тажө герпассө. (2-өд герпас)

Адзанныд со гарсө? Вөчөма гирыс. Морт-
журыс ыжыджык. Гарсаңыс мунө пу вороп. Не-
мечыд воропөдыс i бергөдлө вөлі гарсө.

— Мыј-нө сiјө кiса гарнас вөчө?—јуалө Грi-
шук.—Мыјкө-таж бытөкө куталө-а.

— Гөнторлы му-вылас угны оз лөз.—Велөд-
чөм немечыд, ыжыд-гар-вылад казалис со мыј:
бучына-гарыд војдөр кысгө ыжыд гiр-
гар-дiнад, сөгга шыбытчө, четчыштө
сы-бердыс бөр. Тащөм торсө некөд-на вој-
дөр ез казавлы. Артмө тајө со кызі: гiр-гартө
бура-дыр зыраласны, зарафiтасны електрiчество-
өн; сы-бердө вайөдасны сөгга iчөтiк бучына-гартө.
Бучына-гарыд војдөр гiбөдчас ыжыд сар-бердас,
ачыс ыжыд-гарсаңыс богтас електрiчествосө дај
бөр четчыштас сы-бердыс, бытөкө кодкө тојыш-
тас бучына-гартө. Гөнторјасыд, мукөд поснiдiк-
торјас-да сiзі-жө војдөр угкөдчыласны, сөгга бөр
чепөсјоны ыжыд сар-дiнғыд. Со-таж, гарсө-кө ма-
тыгтан гөнтор-дiнад, војдөр гөнторјыс сар-вылад
углө, сөгга, ачыс лөө електрiчествоа-да, бөр
чепөсјас, лебзас, бытөкө төлөн сар-вывғыд чыш-
кыштас гөнтө. Вывлаң-кө гөнторјыд лебзас, бөр-
саңыс-кө пондам мi лептыны гартө, гөныд воçө-
жык пыр кутас тојыштчыны гарыд. Өтiлаың-кө
пондам кутны гарсө гон-улас, сiјө велдыр оз уг

сар-вылад, кытчöz, електричествоыс оз быр. Сегга сарыд бара кыскас гөнтö, — гөныд угö сар-вылад,

2-бд сарпас. Первојја електрическеј машина.

бостас сеган електричествотö, бара вывлан чепöс-
јас... Тајö сарпас-вылас петкөдлöма со ставсö.

— Сіккө, кык електричествоа сар-кө бостны,
мöда-мөдöыс најö тоыштчасны? Сіңі алы абу? —
јуалö Јогор-дад.

— Сізі, ескө-да, абу нач сізі-а. Велөдчөм-војтырыд регыдөн казалисны со-мыј нөшта. Зыралисны кланіча-бефтор, сесга вайөдісны сіјөс бузіна-гар-діно; бузіна-гарыд војдөр топөдчис кланіча-беф-бердад, сесга, кор ачыс бефгаыс електричествоасис, бөр четчыштіс. Сы-бөрті велөдчөм-мортыд бостіс өрттор да бара сіјөс зыралис. Ачыс мөвпалө: електричествоа өртторсө матыгта ме өні електричествоа бузіна-гар-дінас,—гарыд тојыштчас, ферт. Шуис—вөчис. Өтлаалис өрттортө бузіна-гарыдкөд. Сөмын-таж бузіна гарыд ез тојыштчы-а, нөшта-на јонжыка топөдчис өр-бердад, гібдіс; һе-дыр-мыгті сесга вөлігті четчыштіс гарыд. „Мыј-кө-пө тај-нө ез артмы“,—мөвпалө велөдчөм-мортыд. „Гашкө-пө, гаргыс електричествоыс петны уфитис-да, өртө зыралиг-кості“: Уна-ног нөшта-на вөчліс,—пыр өтмоз артмө; оз четчышт гарыд өр-дінгыд дај сөмын.

Віқөдөј агныд,—ме со сіјө-жө вөча тіјаң-во-зын. Зырала нојторјөн қоланік кланіча бефтор. Сіјө нојторнас-жө зырала сесга өрттор. Кланіча беф-дінас вайөда бузіна-гар, електричествоода сі-јөс. Адқанныд, гарыд со тојыштчө кланіча-беф-дінгыд. Бузіна-гар-дінас матыгта сесга өртө,—војдөр гарыд чорыда топөдчө өр-бердас, бөрын-жык сесга-һін тојыштчө сөмын.

— Өні-кө сесга бара кланіча бефтортө матыгтны?—шыагис кодкө.

— Матыгта,—кланіча-дінад со сізі-жө топөд-чө-і.—Мыј-пө, ескө, колө вөчны! Пондас велөд-

чөм-мортыд зыравны мукөдторјас дај аңас. Мукөд-тор-дінас електричествоа, бузіна-гарыд топөдчө, мукөдгыс тојыштчө. Мукөд зырало м торјыс стеклө-моз (клянїча-моз) олө, мукөдыс—сір-моз. Велөд-чөм војтырыд сесга і пондасны сорнїтны стеклө-електричество-јылыз да сїр-електричество-јылыз. Кык-сікас електричество-пө најө; стеклө електричество-пө тојыштчө стеклө-електричествоыг-жө, сїр-електричество тојыштчө сїр-електричествоыг-дај. Кык өтї-сікаса електричество-пө өтлаын оз вермыны овны, термагөны јансөдчыны!. Сы-пыфди стеклө електричествоыд мыј-вынгыс кысгө, сїбдө сїр-електричество-дїнө.

Тажө вөлі зев-нын важөн. Секи быдөн сїзі і шуөны вөлі: стеклө-електричество да сїр-електричество. Бөрынжык сесга мөдногөн-нын кутїсны нїмтыны електричествотө. Оні велөд-чөм јөзыд стеклө електричество-пыфди шуөны „положїтельней“ ¹⁾ електричество, сїр-електричество-пыфди — „отрїтсательней“ ¹⁾ електричество. Таңсө-пө лөгыджык шунысө. Сїз-кө, положїтельней електричествоыд отрїтсательней електричество-бердад сїбдө. Положїтельней електричество положїтельнейыг-жө тојыштчө, јансөдчө. Отрїтсательней електричество отрїтсательнейыг тојыштчө-жө.

Кымын уна чукөрмас кытчөкө електричествоыд, сымын уна сылөн выныс. Унжык-кө чукөрмас

¹⁾ роч кывјас.

електричествойд, дыржык-жө і олас. Сөмын положительней електричествойд-кө паныдагас отрицательнейкөд, кыкнаныс бырöны — електричествойд секи оз ло.

— Медым уна чукөрмас електричествойд, жона-ө дыр колө зыравны?—жуалө кодкө зонпосңи чукөрыг.

— дыр, дерт. Велөдчөм-немечыд трачкакыв-төңыс зыралас вөлі гарсө, војјаснас сесга гарыс зырдалө вөлі.

— Сиз-кө-таж мијан-каңын електричествойд ем,—шуө зольаңик ныв. Öтчыд коркө Ваткыль пукалө вөлі батө паг-вылын. Ми сижөс малалім, малалім дај сынанөн сыналім. Вижөдам-да, гөңгыс бікиңјас гавкјоны. Ми повзим, шемөстөмөг. Пөчө і шуө: ез-пө-өд сижө каң вөв, вөрсаыс-пө вөлі. Мөдыг коркө бара жона малалім каңтө, да некущөм бікиң-һин ез петав.

— Сизі і овлө, Öгруш,—шуө Сандрө,—сыналөмгыд кан-гөнад артмө електричество, електричествогыс гавкјоны би-југөрјас.

Öтө велөдчөм морт дыр нокөіс ыжыдјантар-јокмылькөд, жона зыралис сижөс. Сесга чуңсө јантар-јокмылад інмөдіс,—јантаргыд петас бікиң да вескыда — чуңас!

— Зикөз сотчис чуңыс?

— Сотчыны, ескө, ез сотчы-да, сөмын-таж велөдчөм моргыд сы-бөртө сесга өвгис електричествоад чуңтө һужјөдлөмыг-а. Нинөмвылө-пө воҙө-кежлө чуңтө ог інмөд,—шуө,—бікиңыс-пө вөлі

крука да сещома-пö швачкис—кучкис чунам, быт-тö-пö револьверыс лыјисны. Сижö сөки-нын мөвпыш-тис: бикіныс-пö таяö қик чардби-модаа, ічөт-пö сөмын-а.

— Мыјла-нө, ескө, велөдчөм-јөзыс пыр гтек-лө да сир зыравлөмаөг? Електрiчествоыд-өд мунө көрт-сутугаті, ыргөн-сутугаөд-да. Зыравны-кө, ескө, көрттор, ыргөнтөр-лы,—артмас-ө електрiчествоыд?—јуалө өтi кресҗанын,--војдөр сижö карын овлөма.

— Со, богта ме кыз көрт-беҗ (болт), зырала сижөс нојторјөн. Адзанныд, буҗина гарыд со оз сибөдчы-ны, оз јөткыштчы-ны. Велөдчөм-јөзыд војдөр зыравлисны-жө көрттө-і, ыргөнтө-і, езыгтө-і, шомтө-і, лытө-і,—сөмын некод најө електрiчествотө ез гетлыны. Сы-бөрті шулисны: абу-пө көрта-көлујад електрiчествоыд, зырав-көҗ-ен-пө, електрiчество-вынтө најө оз гетны. Сөмын велөдчөм-војтырыд езжык вескавны-а. Виҗөдөј со, мыј ме вөча.

Студентыд богтис киггөм реҗина колошитор, гартыштис сетчө, рузумө-моз, көрт-беҗфыдлыс помсө, гартыштөм-инөдыс өтi-кинас кутис, мөднас пондiс нојторјөн зыравны көрттө. Сөгга ваяөдiс сижөс буҗина-сар-динө. Гарыд војдөр сибөдчылис көрт-бердад, сөгга бөр тојыштчiс.

— Адзанныд, өнi со мөдногөн-нын ужалө көртыд, өнi електрiчествоыд көртад ем-нын. Сөмын төкөтө-кө ме инмөдла көрт-динад чуңөс, став електрiчествоыс сылөн вошө. Кытчө-нө, ескө, лөб електрiчествоыс? Чуңөд пырас менам тушаө,

тушаган пышјас сегда муо. Муас поѳо-оѳ сїјос і ње леѳны. Кокам-кө көмала ме реѳина колоші,— реѳинка-пырыѳ електрїчествоыѳ оз пышјы, реѳинкаыс оз леѳ,— секї електрїчествоыѳ колө менам тушао. Секї мортыѳ лоо електрїчествоа, буѳина-гартө ас-берѳас сїјө кыскас. Часлы, тајө ті агныѳ аѳзыланныѳ.

Важөн-оѳ реѳина колошыѳ ез вөв. Секї со кыѳї вөчлісны. Көрталасны вөлі ѳеѳинаоѳс вөв-гыг-кыөм көвјасө. (Вїѳөдөј којмөѳ герпассө) Зыраласны кланїча-беѳтө, сегда гетасны сїјос ѳеѳинаыѳлы кіас. ѳеѳинаыѳ, зыралоѳ сынаныѳ ещөн жө, понѳас кыскыны асїнас кабалаторјастө. Стеклө-беѳгыѳ електрїчествоыѳ вужїс ѳеѳина - тушаас, тушагыс петнысө ез вермы-њын, тујыс ез ло.

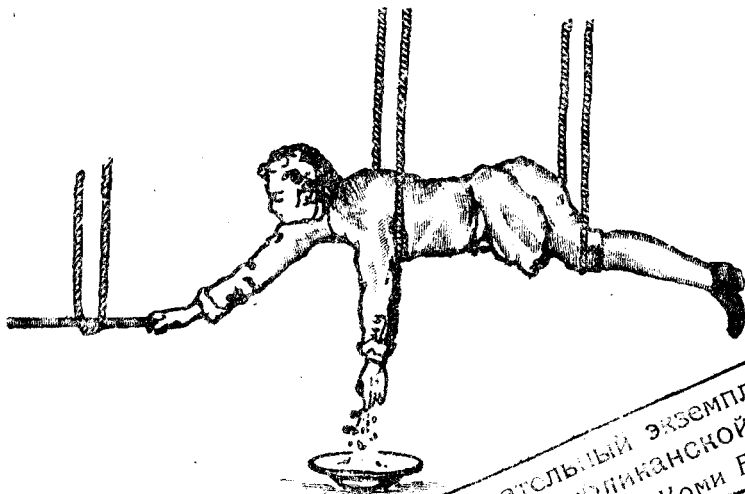
— Век-кежлө сегда і колө електрїчествоыс ѳеѳинаас?— јуалө кодкө.

— Оз. Мыјөн ѳеѳинаыѳ сувтас му-вылө, електрїчествоыѳ пырыгтөм-пыр-жө пышјас сыыг муас. Му-вылас сувттөг-на-оѳ електрїчествоыѳ ѳеѳинагыѳ бырө, сөмын њөжјөнїк кутас петны секї-а. Електрїчествоыѳ-оѳ наѳөнїкөн бөр петө кланїча-беѳгыѳ-ї, буѳина-гарзыѳ-ї, мукөѳ торјыг-ї.

— Мыјла-нө ѳеѳинасө көртавлїсны вөв гыыг кыөм көвјасөн, ез прөстөј шөрт көвјөн!

— Шөрт көвтыѳ електрїчествоыѳ пырыгтөм-пыр-жө ескө пышјїс муо, сутугаѳдыѳ-моз-жө. Вөв гїтыѳ лїбө шөвктї електрїчествоыѳ оз мун. Тї аѳзывлїнныѳ телеграф сурјаяс-вылыс сутугасө? Сутугатө сенї абу көрт-крук-вылас кушас өшө-

маӧс, сійӧс гүжӧмаӧс вождӧр жежыд банка-кофјасӧ, шуӧны „ізоляторјасӧн“¹⁾). Ізоляторјасыс оз леҕны електричествосӧ, сутугагыд секи ӱекытчӧ

3-ӧд берпас.

сійӧ оз пышјы-нын. Жугалӧ-кӧ ізоляторыд, сутугаыс-кӧ куш-гурја-вылас ӧшјас, електричествоыд пырыгтӧм-пыр гурја-куҕаыс пышјас муӧ, телеграфыд сесга оз понды ужавны.

— Јогорҕиктса мӧсвӱҕыҕјас пыр ізјӧн лылӧны жежыд банкајасас. Стӧрӧжыс век вӧтлыӧӧ на-бӧрҕа, вӱдчӧ — сени тешыд, — вӱстало ҕолінік ҕеҕіна.

¹⁾ Ізолятор — електричествосӧ разалӧмыӧ вӱҕы.

Обязательный экземпляр
Республиканской
Библиотеки Коми АССР

— Мөсвіҗыҗасыд сіңкө агныс оз төдны, кущом ыжыд пакөгт вөчөны дурөмнаныс став јөзыслы, госуларствоыслы. Телеграфтыд вермасны мөдөдны мыјкө зев колантор, кущөмкө приказ, — шуам, вот-мынтан-кадтө һужөдөм-јылыг, крестаналы көјдыс гетөм-јылыг-лы, мыј-лы. Ыстынытө ыстасны, а жүгласөм изоляторјас-вөснаыд кадын места-вылөҗыс приказыд оз во. Вермас лоны, сіјө мөсвіҗыҗасыслы-жө, ас-понданыс-жө, көјдыс-гетөмыд гормас, лібө җик көјдыстөг колөны.

— Сіңі налы і колө, — броткө-кылө Јогорҗад.

— Налытө ескө, шуам, сіңі-і колө-да, сөмын-өд на-понда мукөд щөщ терпітөһы-а, — шыаҗис кодкө.

Студент өлөдіс сорһытыҗастө, чөла кывзыны щөктіс, — регыджык-пө колө, понавны.

— Вајө кывзөј воҗө! Велөдчөм војтырыд дыр тилҗисны төдмавны: кыңі ескө, дыржык кутны електрічествотө, — петөмгыс, пышјөмгыс віҗны. Уна-ногөн вөчлісны. Өті велөдчөм-морт мөвпавліс: оз-ө-пө поҗ ва-тыра стөкаһын електрічествотө кутны. Стеклө-пырыд-пө-өд електрічествөыд оз мун, стеклөыд-пө сіјө-жө изолятор. Зыраліс ыжыд стеклө-гар. Гарҗаһыс нуөдіс сутуга көрт-беҗтор-вылө, беҗҗаһыс сөгга мөд сутуга леҗис ва-тыра банкаө. Јортыс отсаҗис сылы, банкасө кутіс, Сөгга кутіг костыд кыңкө-мыјкө һемінуҗаһн іһмөдіс сіјө чуһсө ва-тыра-бан-

као леџом сутугаад, да кызі-тај горөдас!.. Төкө-тө банкасө ез ускөд. Вөлөмкө, сутугасаныд сi-јөс зев чорыда кучкөма електричествоыд. Велөд-чөм мортыд пондiс вiдлавны дај адзiс: сещөм банкаад збылыг унжык чукөрмө електричество-ыд, дыржык олө-i. Вөли тајө Голландијаын, Лей-ден-нiма карын. Сещөм банкајассө сесга өнi-на век шуөны „Лейденскеј“ банкаөн. Вөлөмкө, електричествоыд сещөм банкаад зев уна чукөрмө, сесга дыр олө-дај. Банкасө вөчны зев кокнi. Стөклө-банкаө колө кiгтны ва, сувтөдны ва-пыщ-кас ыжыд көрттув, ортсыганыс гартыштны бан-касө гвiнеч-кабалаөн (кущөмөн-тај щайтө гар-тыштөны). Банкасө-кө богтны кiад да көрттувсө електрическеј-машiна-бердө топөдны, банкаас арт-мө ыжыд-вына електричество. Електричествоыд секi лөб көрттувјас-i, гвiнеч-төбөдас-i. Секi велөдчөм војтырыд: нөшта со-мыј кағалисны көрттувсө-кө тыртны положiтельнеј електричество-өн, төбөдас чукөрмө отрицательнеј електричество. Мөдарө-кө, көрттувјас-кө богтны отрицательнеј эле-ктричество, төбөдас артмө положiтельнеј електриче-ство. Го-чудеса! Кығ-нө тајө! Көрттувја-төбөда костас-өд сөмын банкаыслөн стөнјасыс, стөклөыс сiғкө изолятор,—електричествотө ас-пырыс мунны оз леғ. Кытыг-нө, ескө, төбөдас електричество-ыс богтө? да-өд нөшта мөд-эикас електричество! Абу көрттувјас-коғ. дыр мөвпалисны та-јылыг велөдчөм војтырыд, уна-ногөн төдмалисны. Кор-кө сесга гөгөрвоисны; төбөд-вылас-пө електриче-

ствоыс усö кöрттув-ыввса електричествоыс. Електричествоыс-пö вождöр чукöрмö кöрттув-вылас, сесаг сесга-нын вуждö тöбöд-вылас. Кытчöкö-кö чукöрмас електричествоыд, мати гөгöрас артмас нöшта електричество. Кушöм? — кыкнаныс: положительнејыс-і, отрицательнејыс-і. Кöрттув-вылад-кö чукöрмас положительней електричество, тöбöдас артмасны кыкнанныс — положительнејыс-і, отрицательнејыс-і.

— Мыјла-нö, ескö, вождöржыксö шуин, — тöбöдас-пö öти електричество лоö?

— Öти і лоö. Тöбöдтö-öд со мортыс кинас кутö. Кöрттув-ыввса' положительней електричествоыс кыскö аслагыс тöбöд-ыввса отрицательней електричествосö сöмын, положительней електричествосö тöбöд-ыввгыс шеныштö, тојыштö. Сизкö положительней електричествоыс тöбöдгыс мунö морт ки-вылас, кигагыс сесга пышјö муö. Отрицательней електричествоыс некытчö оз мун—сijöс кутö кöрттув-ыввса положительней електричествоыс.

Öти кинад-кö бостны банкасö, модсö-кö инмöдны кöрттувјас—сijö кык öкас електричествоыд морт тушаад öтлаагасны, лыјасны. Мукöд-дырјi јона-код лыјö, морттö быдөн кусналас, — лејденскеј-банкагыд видчигны лоö.

— Мыјла-нö тајö те вiсталан? Кöсјин-тај-нö чардкыскöд-јылыг, чард-јылыг вiставны-а, сорнiтан зiк мöдтор-јылыг, — дöзмöма-нын кодкö кывзыгјас-пыщкыг.

— Со мыҗла: кымөрҗасад електричествоыд ем-жө-өд, муад ем-і. Сізкө муыд да кымөрҗасыд зевыжыд-ыжыд лејденскеј банка лооны, а сынөдыд бытөкө стеклоыс, изоляторыс төбөда ваа-костас.

— Сөрыштін-жө-өд, муса-вокөј! Коди-нө, ескө, кымөрҗассө зыраліс? Кызі-нө, ескө, сіјө төднысө дај? Коди відлавліс сецөм електричествосө?

— Оні мі огө, җерт, вермөј електричествотө кымөрҗассыд сузөдны. Мед-воҗа кымөра луннас-жө ме тіјан-дырјі електричествотө кымөргыд сузөда. Секи агныд адзыланныд, — кымөр-вывса електричествогыд сецөм-жө бі петас, кызі і мүкөд електричествоыс. Вајө Ілья-лунө вөчамөј тајө, кымөра-кө лоө луныс.

— Талун-кежлө сөгга тырмас. Зев-өд-нын буракө, сор. Узы-нын кад. Муналамөј гортлаң.

Сандрө сорны-жылыс мөвпаліг-тыр разөдчисны војтыр.

Том-војтыр відчигөны Ілья-лун, — быдөнлы гаж-петө візөдлыны, кызі Сандрө кутас електричество кымөрыс сузөдны. Олөмажык војтыр озкоф ескыны Сандрөлы. да кызі-жө бара не ескыны!. Агныс-өд, адзылісны, петкөдлөмсө-і, җер-пасҗассө-і.

Кыңи чарбїтö кымöрöан му-вылö леңисны.

Воис Ільа-лун. Луныс Сандрöлы-код¹⁾ і ем. Асывғаныс мөдїсны ветлыны јенежті вöснїдїк кы-мөрјас, луншөр-гөгөр пондїсны сегга чукөрмыны сукмыны. Студент лөгөдчө уж-вылө. Богтїс кык вöснїдїк пөвтор, тувјалїс најос падвөжөн (крес-төн), зевтїс сетчө шөвк-чышјан. Сегга богтїс куф көв, өтї помсө көрталїс пөвјасас, мөдсө гартїс клаңича-бефдө. Артмїс сынөдын-лебалаң-эмеј, ку-щөмөс-тај зонпоснї вөчлывлөны кабалаыс. Санд-рөыд эмејсө вөчїс шөвк-чышјаныс.

Мөдїс Сандрө эмејнас ыбјас-вылө¹⁾, бөрөа-ныс—зонјас, челаф. Вїдчїгөны, кыңи Сандрө пон-дас летчөдны електрїчество јенежыс му-вылө. Сөмын-тај студентыд, електрїчество перјөм-пыф-дї, эмејнас кутїс ворсны-а. Гетїс эмејсө өтї де-тїналы, щөктїс ылөжык нуны. Ачыс клаңича-беф-сө кутө, котөртө төв-паныдсө. Эмејыд шлывгїс—качїс вывлан. Студент сувтїс. Төлыд эмејтө ка-чөдө пыр вылө—вылөжык. Кымөр-улөңыс лебэїс эмејыд.

— Öнї, — шуө студент, — електрїчествоыд кы-мөргыд көвјөдыс летчас.

Сөмын-тај кымөрыд шлыңгїс—мунїс бөкө-дыс-а.

— Көнї-нө електрїчествоыд? — јуалөны-вакөө-ны војтыр.

¹⁾ Мујас-вылө.

— Со-тај, виçödöj,—шуө студент,—индө көв-
помас.

Збыль-öd, шөртјасыд көвјад пондiсны быттө-
кө лолавны, трачка-кылöны.

— Нолтө, кодi оз ескы, кутө көвсө!

Öтi зон полиг-тыр нужödic кicö да кыçи-тај
авöстас! Көвгыд петас би-југөр да вегкыда сылы
— кiас.

— Ура!—равöстiсны зонпосны. Ајда Санд-
рö! Ужалö тенад эмејыд! Збылыг-тај кымöргыд
електричествоыд петө, вöлөм.

Студент пондiс каттыны көвсө, медем гы-
рыг бијас оз петны эмејгыс.

Рытнас шуiсны бара чукöртчыны лыффыган-
керкаö,—електричество-јылыг воçö кывзыны.

МӖд ГОРҢИ.

Мыҗ-нӖ сiҗӖ чардбиыс, кыҗи сiҗӖ
ужалӖ.

Рытнас чукӖртчисны лыҕҕыган-керкаӖ, гым-чард-жылыс горҥитны.

— СынӖдын лебалаҥ эмеҥнад електричество-тӖ перҗӖмыд абу менам мӖвп,—таҗи сорҥисӖ панис студент.—Medga-воҗдӖр таҗӖс вӖчлис америка-нетс, овыс Франклин, 150 во-саҗын-кымын-нын, Америкаын. Франклинаыд вӖли җӖз-костын уж-ну-Ӗдны бӖрҗӖм морт. Јона сiҗӖ тӖждыҕлис җӖзтӖ җуг-дӖдӖм-понда. Кор Америкаын лои револютсija, Франклинаыд мукӖдкӖд щӖц лӖсӖдлис выль-закон-җас, вогталис библиотекаҗас, лыҕҕыган-инҗас, лезис гачетҗас, гижалис ҥигаҗас. ГижӖ сiҗӖ вӖли зев кок-ҥиа, гӖгӖрвоана кывҗӖн, сылыс ҥигаҗассӖ быдӖн-лы позӖ вӖли лыҕҕыны, гӖгӖрвоны.

ВевҗалӖ вӖли сiҗӖ нӖшта-на наука-гӖгӖр ужав-ны-и, електричествотӖ тӖдмавны. Не Ӗтчыл ка-завлис сiҗӖ: електричество быд-пӖ чардби-сама-жӖ. МӖвпавны пондис сiҗӖ: „оз-Ӗ-нӖ-пӖ таҗӖ елек-тричествоыд-жӖ гымалиҗ-чардалиҗад ужав? КолӖ-пӖ таҗӖс кыҗкӖ-мыҗкӖ тӖдмавны. Мыҗ нӖ колӖ вӖч-ны?“ Франклин шуис вӖчны со кыҗи: жуҗыд колӖ-кӖльҥа-вылӖ сувтӖдны жуҗыд кӖрт-зиб, меҗым зибҗыс сiҗӖ кымӖр-улӖҗыс воӖ. Секи-пӖ електриче-

ствоидлы кыморгыс зіб-кузаыс колө летчыны. Тани-пө сөгга сижос адзам-нын: кутасны-өд бікің-жасыс көртгыс савкыны. Кытыг-нө сөмын гещом жужыд көлөкөлһаыс? Ез-на вөвны секи Америка-ад жужыд көлөкөлһажасыд, башһажасыд. Вөчөны-жө-нын вөлі өти зев жужыд көлөкөлһа, егкө-da' Франклыныд ез кут видчигны ештөдөмсө.

Секи і мөвпыштіс сижө кымөр-улад змејтө качөдны. Мунас Франклыныд пыскөд кар-сајас ерд-вылө, палөдчыштны бытө-кө, сені сөгга і леғас шөвк-змејтө. Сылөн сижө жө артміс, мыј-тај мјан өнтајтө артмыліс: көв-помыд пондіс трачкакывны, кутісны петавны бі југөрјас, — мукөдыс аршынжын-кузаөг.

Тақи со, мед-војдөр-на секи, удајтчіс мортлы чардбітө кутны, летчөдны сижос муө індөм-туј-куза — көвјөд.

— Вііс-кө-нө, егкө, сижос, чардбіыд? — јуалис кодкө јөз-костгыс. — Абу-өд ічөт сылөн выныс. Алі-нө ез вермы сижө лоны?

— Верміс, ферт. Мөд-вонас сөгга сіқи і лөі-өд, сөмын ез Франклінкөд-а. Чардбіыд вііс секи өти велөдчөм мортөс Півірын, опытјас вөлі елек-трічествокөд вөчалө-da.

Франклын-бөрғаыд роч велөдчөм војтыр зіла бөгтгісны төдмавны кымөр-вывса електрічество-тө. Медга јона мырсісны сы-вылын кык морт: Ломоносов, — сижө вөлі Архангельск-губерһаыс, кре-станын-пі, — да Ріхман — заграңітсаыс локтөм морт. Со мыј гіжліс секи Ломоносов:

„Рихман-профессорос чардбиён виис. Јул-тө-лыгга 26-өд лунө луншөр-бөрүн кајис сѣм-кымөр. Чорыда зев гымалис, зер-војт ез уөлы. Виқөдлі ме чард-кутан зіб-вылө,—некушөм електричество ег казав сег. Обөдајтны-корсиг-коста сегга сутуга-гыд пондисны петавны гырыс би-југөрјас. Локтис-ны щөщ гөтырөј, мукөд. Ме-і, најө-і дугдывтөг пыр сутугатө, көрттө видлалам. друг-тај рефеп-тас—гымыштас,—самеј көрт-динас кута вөлі ме кіөс,—бікіњјас трачкакылөны. Ставныс ме-диныс чепөсјисны, пышјисны. Гөтырөј менө щөщ щөктө мунны сетыс. Кык-кујим минут ме нөшта-на сула-лышти сені. „Шыдыд-пө көзалө“—шуөны, дај електричествоыс чинны пондис-нын,—ме сегга му-ні гортө.

Кымын-кө минут сөмын-на пукышти пызан-сајын, пырис Рихманлөн отсагыгыс—чужөм-выв-гыс вежсөма быдөн, кельыд, өтарө лолыштө. Код-кө, миға, ме-ордө локтигөн нөјтөма тыдалө мөрт-тө. Нымөн мортыд вермис шуны: „Профессорос чардби виис“...

Пырыгтөм-пыр-жө муні вөлөн. Адза: кујлө Рихман. Гөтырыс сені, мамыс, сы-кофөс-жө, кельы-дөс. Сутугагыд чардбиыд кучкөма профессорыдлы јурас, плешас гөрда-лөза туж кольөма. Сеган сег-га електричествоыд кок-пырыс петөма пөвјас. Ко-кыс, кок-чуњјасыс лөзөс. Көмкотыс когаглөма, абу сотчөма, а когаглөма. Ми нафөјтчим ловчөданы-на сјјөс, пөс-на вөлі-да. Егө-нын нинөм вермөј, ферт,—јурас кучкөма-да, кыг-нын.

Ріхманыд аслас кулөмнас ескөдіс: чардбітө вештыны позё. Сөмын чард-кыскыг-вештыг зіб-жыдлы колө сулавны ерд-вылын, мед сені, мыжда колө, кучкалө чардыд.

Ріхман кувгіс наука-понда ужалігөн. Вунлы-төг, куслытөг овны пондас нıмыс сылөн јөз-костын“.

Тази гіжліс Ломоносов. Правітельствовань Ріхман-гөтырлы, чельафыслы перјіс пенсіја.

— Кодкө-нө адзыліс-жө, кызи сіјөс вііс?

— Адзыліс. Бурещ - сіјө-кадас Ріхман-дінө локтас серпасјас-вөчыг мастер. Көсјас, ескө, щөщ віҗөдны Ріхманыдлыг опытјассө,— мөдыг сесга серпасјас сы-јылыг вөчны. Мастер-ыд ловјөн колө, сөмын сафтөгыс угө-а. Пазкөмыс уналаті-жө сотчөма вөлі сылөн.

— Сесга-нө Ріхмантө віјөм-бөрын дугдісны сещөм опытјастө вөчөмгыд?—јуалө кодкө.

— Ез-жө дугдыны! Франкыныд-і, Ломоносовыд-і јона-на мыргісны гым-чардтө төдмалөм-вылын, быдгама опытјассө-на вөчавлісны.

— Наяс-өд быд-здук-жө верміс віны, Ріхмантө - моз - жө, — најө-өд төдөны-нын вөлі сы-јылыг!

— Агтө тешітөм-пондаыд немлажө, ескө, ві-гіныд-да.

— Ез-өд агнысө тешітөм-понда најө сізтө вөчлыны.

— Франкыныд јона төждыгліс госуларство-
пондаыс. Сылөн госуларствоыс, Америкаыд, вөлі
нуөдө вузаган-уж. Уна карабјас ветлөны вөлі Аме-
рикаыс Јевропаө, Јевропаыс Америкаө. Не еща ка-
раб і вөјө, жуглагө вөлі лок поводфа-дырји. Гым-
чардыд јона поввөдлө јөзтө му-вылад, косад, уна
пакөст јөзыдлы вөчлө, ва-вылад гымчардыд нөш-
та-нын јона лөө повны.

— Сің-өд і ем,—шыагіс өтi,—војдөр сіјө мо-
рејас-вылад ветлывлөма, матрос вөлөма,—саріңад
весіг і төвнас гымчардыд овлө.

— Чардбіыд сысывылө сотчавлісны, жуглаг-
лісны карабјас. Отчыд со мыј лоі. Чардбіыд куч-
кіс пу-јашщікјасө. Јашщікјасад вөлөма порок. По-
роkyд пырыгтөм-пыр-жө ыпһитас,—карабыд тор-
һыпырiг пазалі.

Мөдыс коркө, војын, чардбіыд кучкас жужыд
маштаө. Маштаөдыд сегга летчас увлаң да ка-
рабтө шөрі-поткөдас, өрөжкіс ещөн. Кыкнан-жын-
јыс пырыгтөм-пыр-жө вөјө. Оті морт сөмын лов-
јөн колө,—вермөма кықкө угкөдчыны пөвтор-вы-
лө-да. Пөвтор-вылад ветлас сіјө зонь суткі, кытчөз
оз казавны сіјөс мөд-караб-вывгаң.

Абу-өд-на еща пакөгтыд чардыд му-вылад-і,
косад. Мукөд госуларствојасын арталөмаөг, кы-
мын мортөс вiө чардбіыд вонас. Франтсіјаын 50 во-
өн чардбінад вiөма вөлі 5 гурс мортөс.

А пөжарыд мыјда овлө чардыд, стрөјбаыд
мыјда сотчө, скөттө мыјда вiө—сылы лыдыс абу!
Со сегга велөдчөм јөзыд і мырсісны төдмавын

чардылыг гамсө,—колө вөлі-өд кызкө-мыжкө від-чигны сыыг. Франклыныдлөн ужыс ез весшөрө ло: сижө коргіс чардбјкөд воҗсагантор. Сижө лөсө-діс мед-воҗҗа чардкыскөд.

Франклыныд со кыҗи вөчис чардкыскөдтө. Аскерка-вылас сувтөдіс сижө јог-јыла куҗ көрт-зіб. Улыс-помсө леҗис сижө муө, ез керкаас, Ріхманыд-моз. Көрт-зібјас јітис кыз көрт-сутуга, сегга нуө-діс сижөс вакыскөд ¹⁾-бердө да көрталіс. Чардбіыд унаыг кучкыліс чардкыскөдад, — Франклынлөн керкаыс ез сотчы. Франклын-бөрғаыд сизі-жө ку-тісны вөчны мукөд. Пондісны лөгөдны чардкыс-көдјастө карајас-вылө, жуҗыд керкајас-вылө, школајасө, больничаясө, мукөдлаө.

— Сегга-нө отсалө вөлі-дај? Віҗө чардбіыд?— јуалө өтпырјө некымын морт.

— Отсалө, җерт. Паріжын, шуам, мед-бөрја квајтымын онас ыіөті мортөсез ві, Паріж-гөгөр-са гіктјасыг секи-жө ые өті со мортөс віс. Сізкө, гырыг-карјасад өні чардбіыд ынөм-нын повны. Сені віҗоны морттө чардкыскөдјас. Гіктјасад, шуам, ыбјас-вылын-лі—кушөм чардкыскөд? Сені сегга івіө јөзтө чардбіыд, нөшта-нын јона—скөттө.

— Оз-ө-пө поҗ чардкыскөдсө куш сутугаыг вөчны, көрт-зібтөгыс? Сізтө-өд, егкө, донтөгжык сувтас.

— Куш сутугаыд оз поҗ. Сутугаыд вывті вөснід. Јонжык чардбіыд вермас-өд сывдыны сижөс.

1) Водопроводней насос.

Колө бостны кыз көрт-беф-лы, ыргөн-беф-лы,— медым некущом кучкөмыс сiјө оз сыв. Ыргөн-беф-кө бостны, кызтаыс сылөн колө лоны өтi саңтiметр, көрт-беф-кө—кык саңтiметр. Секи сегга нiнөм-нiн повны сывдөмгөйд. Мөдкө, зiптө керка-вылад колө сувтөдны вылөжык.

— Јона-ө-нө, егкө, жужыд колө лоны чардкыскөдыдлы?

— Колө сiзi вөчны, медым чардбiыслы матынжык вөли чардкыскөд jөг-помас вегкавны, медым, егкө, ез вегкав сiјө jiркса-помас. Чардкыскөдыдлыс улыс-помсө, муас-тај кодi, колө көрт лiстө jитны, көрт лiстсө сегга гуjны ваө, ульмуө-лы. Секи електрiчестводыдлы зев лөгөйд лөө мунныс көрт-туj-кужаыд муад.

— Мыjла-нө чардбiыс наң шедө чардкыскөдас? Мыjла оз шынкiт сiјө чардкыскөд-дiнтiыс? Чардбiыс-кө-өд, шуам, сещөм-жө бi, вермас-өд сiјө кытчөкө i мукөдлаө төвзыны, — бiыд-өд кытчө-гурө савкjө: кодыр—му-вылө, кодыр—jiрк-вылө, кодыр i зорөдө вегкавлас...

— Бурөщ вужјас вегкалiн!—шуө студент.— Тајө i колө вөли јуавны. Франкiныд тајө i төдмалiс, опытјастө вөчалiс-да. Мөвпыштны-кө, кок-ня-өд i гөгөрвоана тајө.

Електрiчестводыд дыртө некөнi оз ов,—сiјө важөн-нiн кажавлiсны електрiчествотө төдмалыг-јасыд. Зыралан өртө-лы, кланiча бефтө-лы—кык-куjiм-мiнүт-мыгтi бара-нiн колө зыравны најөс: важ-зыралөмгөйс електрiчествоыс бөр-нiн вевјалө-

ма петны, бырöма-нын. Франклыныд казаліс: гар-
 ыд електрiчествоыд дыржык оз пет, бедды
 регыджык петö. Медса-нын регыд електрiчествоыд
 петö жоґ-жыла беддыг. Жоґ кланыча торжыг
 електрiчествоыд зев ödjö визывтö, —ки-улад төдчö,
 бытө төв пöлтö. Жоґ пом-дiнас-кө вайöдны өг,
 быс, пöлiнтчынытö ескö пöлiнтчö-нын-da, вермас-
 на i кусны. Сещöм електрiчествоа жоґ-жыла торсö-
 кө пемыд-iнын кутны, жоґ-жылас пондас тыдавны
 лöзов-жугөр.

— Меным вiставлісны пöрыґ-матросјас,—
 бара шыагiс сетчö матросыд,—гымалiґ-чардали-
 гад-пö мукöд-дырјi машта-жылад лöзов-бијас агныс
 öзjöны. Ме ог вöлі ескы-код. Гашкө-нö, збыль ов-
 лö сiјö-da? Електрiчествоыд?

— Пöрыґ матросјасыд ез пөрjödлыны тенö. Жоґ-
 пома жужыд торјас-вылын гымалiґ-чардалигад ов-
 лöны сещöм бијасыд. Код-сурö матросјас лыддыны
 вöлі сещöм бијастö јенгаң, вежа биөн шулісны:
 Ельм-өвјатеј-пö летчывлö јенежгаң карабјас-вылö,
 öзтö-пö сетчö өгјас. Сöмын-öд сещöм бијасыд
 унаыг öзjьвлісны јенлы-ескытöм јöз карабјас-вы-
 лын-i, когаган куґ шы-помјасас вегiґ-i. Сещöм
 бијастö-öд некөд-жö-нын оз шу вежа-биөн. Кор мi
 төдны пондам тiјанкөд, кытыг лöсны сещöм би-
 јасыс, огö-жö-öд шуöј најос вежа-биөн, некытчö-
 нын сiјö оз лöсав.

Германiјаын, Брукка-нiма карын, 1882-öд во-
 ын, август-тöлысга 13-öд лунö мытчыгiс би öтi
 керка-вевт-вылын. Керкасö вевтöма вöлі iґасөн.

Керкаас - олыгјасыс повѣісны, — чајтісны вышка-
вывсö өзјіг. Быс вöлі жежыд, сулалö пырöтылаын.
Терыба вајісны пос. Öтi морт ва-ведраöн кајіс
керка-вылас, кігкавны көсјö бiсö. Сöмын-на лö-
гöдчiс кігтны ватö, друг бiыд ачыс кусi, — мортыд-
лыс кісö сещöма трактiтiс — ведраыс уöі, ваыс ас-
вылас кіггiс. Кајісны керка-вевттö вiдлавны — не-
кущöм бi абу, .быттö абу i вöвлöма некор. Сiјö
вöлöма електрiчество-бi. Жужыд көлököльнајас-вы-
лын көн-сурö унаыс тыдавлöны сещöм-бiјасыд.
Паріжын олыгјас рытјасын, кор-сурö нiмкофаслö-
ны сещöм бiјаснас жужыд-башнајас-вылын.

— Мортјас-вылын-нö вермасны-жö лоны се-
щöм бiјасыс? — јуалö кодкö том-зонјас-костыс.

— Вöвлiны мортјас-вылын-i. Казавлісны тајö зев-
нiн важöн. Коркö, јона-нiн важöн, öтi морт гiж-
лöма: öтчыд-пö, војын, лагер-вылö друг кыöкö
воіс сук-кымöр, салдатјаслөн-пö шыјасыс пондiсны
југјавны. Мöдыс германiјаса-карын, 1769-öд воын,
вöлі ташöмыд бара: жужыд көлököльна - вылын
мытчiөісны бi-југöрјас. Јöзыд чајтасны көлököль-
натö өзјіг. Ускöдчасны кусöдны. Кајасны көлö-
көльна-вылад, вiқöдöны: јур-выланыс-нiн бiыс, југ-
јалö.

Кык-морт, Пејепс да Госсар, ветлöдлöны
вöлі Піренејскеј-гöрајасті (Іспанiјаын). Öтчыд гö-
ра-вылад суас најöс зев чорыд гымчард. Тöдса-
јасыс чајтісны куліг нiн најöс. Пејепс Госсаркöд
зөбгöмаөг вöлöм iз-бокö да мöда-мöд-вылас вiқö-
дöны. Друг казаласны најö: јургiјасныс кышöптiс-

ны, лептыҕисны, трачка кылöны, жүҕжалöны. Леп-
тисны жүр-динас кижассö--адзöны: чуң-помјасыс
жүҕжалöны, кылö кушöмкө жүнҕөм. Некущöм дој-
мөм-һи, сотчөм-һи абу. дүгдс гымавны-чардавны,
бырыны і біјас.

Гымчардыд оз пыр тащөм бура помаг. Гөра-
јас-вылад вывті-һын чорыда гымчардыд мунө. Гөра-
вылын-коф чорыда веог саріңын оз гымавлы-
чардавлы. Öтi велөдчөм морт, Согсур, унаыг кај-
лывліс жужыд гөрајас-вылө, көні һек. р-сывлытөм
лым олө. 1867-өд воын, жүн-төлысын сіјө вөлі
Алпы-гөрајас-вылын, кујім-верстыг-на вылынжык
муғыс. Сыкөд вөліны нөшта кымынкө морт. Кајан-
іныс вөлі зев крут. Зерө, каща-шыдөс усө. Јона
музөмаөг ставныс, щыгөг. Луншөр-бөрын воісны
өтi гөра-јылө. Көрт-бефјаснысө пукталісны ыжыд
із-бокө, агныс лөгөдчисны өбөдајтны. Друг Согсур-
лы кажитчө, мыјөнкө бытөкө быщкалөны сіјөс
мышкас-і, пельпомјасас-і. „Суга-пө сувті ме,—віг-
талө бөрас Согсурыд,—пельпом-вылыг шыбыті
шабурөс. Міга, јемјас, буракө, кықкө вегкалөмаөг
сетчө. Быщкө... Став мышкөј-һин кутіс дојмыны,
өтi пельпомсаһыс мөдөзыс. Бытөкө гилөдөны,
гыжјалөны; бытөкө лөзјас, козувкотјас пырөмаөг
дөрөм-улө, куртчалөны, вилалөны. Ме пөртчысны
куті,—зев, ескө, көзыд вөлі-да. Друг кыла, бытө-
тө чушкан-зі-поз шығыс: ззжж-жжж. Лептім жүрјас:
көн-пө, мыј? Вөлөмкө мјан бефјаснымі з-динад
жунгөны-зужгөны.

Ме пырыг-пыр-жө гөгөрвои: тајө, міга, мышкыд менам дојмө електричествоыс. Менам тушапыр електричествоыс петө мугыс. Луннадтө-да, бијастө, југјалөмтө бефјас-вывгыд егөадқылөј, ферт-а. Бостім ми бефјаснымөс,—најө нөшта-на јонжыка пондисны зужгыны. Вывлаң, увлаң, бокјасө шенагам бефјасөн,—шум оз лаңт. Мууыс некущөм шы оз кыв. Сек-кості јенежыс рудміс, кымөртчіс. Друг мем-кажитчіс—јургіөј менам, тошкөј, сувтіс, вөрө... Öтi томиңик морт горөдіс: ускөј-пө вывлаң кајө. Пель-вылысјасгыс мыјкө візывтө. Лепті кіјасөс,—кіјасыг петө електричество. Електричество петө бефјасыг, паскөмыг, пелјасыг, јургіјасыг—быдлаыс. Ылын көнкө кыліс гымыштөм-шы. Термагіг-тыр котөртім увлаң,—сыв го-кык-кымын летчим.

— Гөраыс, сіқкө, ыжыд-чардкыскөд-гама вө-лөма?—јуалө өтi фетіна.

— Мыјкө-тај шуан,—шыагісны мукөд.—Електричествоыс-өд гөраыс петөма. Чардбыд-өмөј чардкыскөдсыд кымөрө кајө?! Те војдөр мөвпышт, зонмө, да вөлігтi сорнит.

— Јог-помгыд-тај-нө, ескө, електричествоыд петө да вывлаң-жө кајө,—вылысас сіјөс кусөдны поңө. Чардкыскөдсыд мувыв-електричествоыс-өд петө-жө. Чардкыскөдсыд-нө оз-өмөј вермы југјавнытө јона-чардалігад? Вај-жө ачыд те мөвпышт, мыј сорнитан!

Студент відчігыштiс, кор лаңтасны венғыг-јас, сөгга шуө:

— Унаыг бѣастö адзывлісны чардкыскöдјас-
 јывгыд-і. Сіјö сізі і колö лоны. Чардаліг-гымалі-
 гад-öд олöны кык електричество: öтыс чукöрмө-
 ма кымöрјасын, сіјö—положителней-електричество;
 мөдыс чукöрмө муын,—отрицательней електриче-
 ство. Најö кысöоны—ускöдчöны мөда-мөд-дінас,
 сынöд-пырыс корсöоны бытö-кө тужсö. Сіјөн-öд і
 чардбіыд кучкө чарікыскöдад, оз бокыті мун.

Гымалігас чукöрмө кыкнан-пөлös електриче-
 ствоыс. Кымöрас ем положителней електричестволөн
 јон-вын. Муас бара-жө ем ыжыд-вына електри-
 чество, сöмын мөд-сікаса-нын—отрицательней елек-
 тричество. Муа кымöра-костас ем сынöд. Кос сы-
 нөдыд електричествоыдлы муннытö оз леэ. Көрт
 зібтö-кө кымöрыдлы мытчан,—секі сіјö кык елек-
 тричествоыд öтлаагасны.

— Көрт-зібтöгыс-тај-нө, ескö, електричество-
 ыс кучкө-жө муас. Кызі-нө, ескö, сіјö мунö секі
 сынöд-пырыс, оз-кө леэ сынöдыс?—јуалö кодкө,
 шензö.

— Електричествотö оз леэ-öд кос-сынöд сö-
 мын. Сынöдыд-öд оз пыр зік кос овлы. Сынö-
 dad век ем ва-ру, гымчард-возад нөшта-нын уна
 руыд,—кущöма-тај секі пöжö! Руа-сынöдтіыд сег-
 га і шыңкнїтö чардбіыд. Сы-понда-öд сіјö шоча
 і овлö вескыдыд, пыржык чукуыла чегласöма. (Ві-
 зöдöј 4-öд герпассö). Öнї сугмөдчїсны-нын чард-
 бітö фотографїјаавны. Візöдöј со тајö фотографїја-
 алөм чардбісö. Герпас-вылад со зев лöгыда ты,
 далö: чардбіыд оз вескыд тужöд тув, а шыбласö

бытты-кө корго аслыс буржык ту, — мунө ульжык-
инжасті, кыті кокніджык сылы.

— Електричество-біжастө-кө, ескө, фотографи-
жаавны-жө, секи, поэис-өд төдмавны: өткофөг-ө на-
жө чардбыыдкөд.

— Велөдчөм-војтырыд сізі і вөчісны.

Адзісны, фотографијаалөм електричество-бінөв-
ыд зік-жө фотографијаалөм чард-нөвжыдкөф. Сізі-
жө озвескыда мун, корго-жө туйсө. Бытты-кө морт
сук-вөрын: кежавлас вескыд-вылас-і, шуйга-вы-
лас-і, мукөд-дырји бөр бергөдчылас, а пыр воғө
мунө, кытчө сылы колө.

Видлалісны војтыр серпасјас. Мукөдыс јурсө
пыркөдөнн, — оз-коф і ескыны. Мед-бөрті сөгга
өті тоша-фадө і шуө:

— Ме некызі ог гаммы вежөртны со-мыј:
чардбыыд-өд гін-лапнітіг-кост лыжыштө — муад кы-
мөргыд угө. Кызі-нө сек-костасө мунан-туйсө вер-
мас коргны сіјө, бөрө воғө ветлыны? Кымөрга-
ның муөғыз колө-өд мунны, ме чайта, верст-кы-
мын, гашкө і унжык.

— А збыль-өд Јогор-фадыд шуө, дарөм өпірт
чушкө, — шыагісны сетчө војтыр.

— Көд да суг, — кык буртор і ем, — шмоні-
төны мукөд.

— Лаңтөј, лөңалөј... Јогор-фад збыль шуө-і,
велөдчөм-војтыр оз пөрјавны-ны. Тујыс чардбыыд-
лөн, куз, ферт. Мукөд-дырји сіјө не верст, а
10-15 верст тувө. Велөдчөм-јөз мурталісны сы-
лыс туйсө. Өті велөдчөм-морт, овыс Гіри, влө-

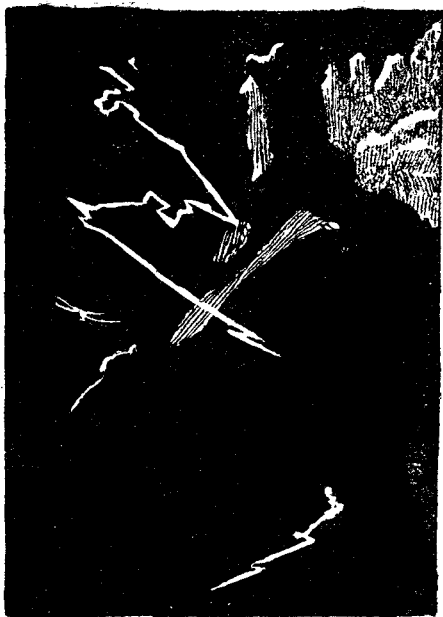
дас гымалом-чардаломтө 1866-өд воын јун-төлыг-
са 27-өд лунө. Отчыл сөмын і гымыштас—пырыг-
төм-пыр чардыштөм-бөрас. Гірныд чажтас көнкө
матын чардбитө ку-
чкіг. Сіјө чардбиыс
виөма туж-вылыг
кык мортөс, сула-
лөны вөлөм пу-
улын, Гірн дінга-
ныд вит-верст-са-
јын.

Чардбиыд вет-
лө зев гуга, јенеж-
тө сінлапһитіг-ко-
ста вужас, лыјыш-
тас не өтi верст.

Агныд-өд төдан-
ныд, кущөм өdjө
ветлө електричест-
воыд. Телеграфон

пожө сорһитны орт-
ча телеграф кон-
торакөд-кынзі, гу-
берһаувса конто-

ракөд-і, Мөскуакөд-і. Мыјөн телеграф аппараты-
лад таркһитасны, пырыгтөм-пыр-жө Мөскуаган
шыагасны. Сутуга-куһаыд-өд колө мунны сылы
уна-го-верстөз. Електричествоыд уна гурс верст-
сајган сінлапһитіг-кост воө. Мыјнө-һин сорһитны
10-15 верстјас-јывыд.

4-өд серпас.

Абу тајо вег-сөрөм. Некущөм ылөг абу та-
ни. Ставсө тајо бура төдмалөма, арталөма велөд-
чөм-војтырлөн.

Телеграф-вылын електричествоөн не өти сурс-
морт сорнитө быдлун,—сijө аслыныд быдөнлы по-
чө вөчны.

— Шуөны-тај-нө, чардбыд-пө мукөд-дырji
туплөн морт-кок-улө гөгылтчывлө; ветлө-пө нөж-
jөнiк бытө-пө жунган-гаг лебчө. Збыль-ө-нө сijө?

— Овлө сещөм чардбыд, шоча сөмын-а. Öти
велөдчөм-морт, Спаллантсаңи-нiма, ачыс Италија-
ыс, вiстало Павiја-кар-динын вөвлөм-тор-jылыс
1791-өд воын-пө, август-төлысга 29-өд лунө, гы-
малiг-чардалiгөн виç-вылын ужалө вөли томиңи-
к ныв. Друг кок-улас сылы воас бiа-сар, кык-кулак
ыжда. Повçис, ферг, нылыд, шемөстөм, места-вы-
лас кымөма, сулалө. Гарыд гөгылтчас сылы
көмтөм-кок-бердас, кокjас-куçаыс каяс паскөм-
улас, морөсөдыс бөр петас, жунгиг-тыр каяс сөг-
га вывлаң, сынөдас. Кор бiа гарыд кокjас-куçа-
ыд пондөма каяны, нылыд повçөмысла угөма га-
щөн. Сы-динө котөртасны кык-морт, отсавны сы-
лы. Адçоны: чардбыд абу дојдөма нывтө. Недыр
мыгы видлалас доктор. Тушасыс адçас нольскөп-
төм-инjас—везкыд-пiçөсгаңыс морөс-шөрөçыс. дө-
рөмыс сенi поснiдiк тор-пырiгөç косаглөма ста-
выс.

— Со-өд страгтыд!.. Ловjөн кольөма-даj? Го-
дiвө! Сөмын нольскөптыштөма, дөрөмсө косавлө-
ма-да!..

— Ме-кө, ескө, сы-местаын вөлі, зік весөпө-рі,—шуө өтi нывбаба.

-- Сещөм гар-код чардбитө адзывлісны на мукөд-і. 1845-өд воын Франтсіјаын, чорыда-гымаліг-чардалігөн, чардбид кучкас өтi сiктса-керкаө. Кучкігас трубаөдыс летчас ыжыд бiа-гар, пач-вомөдыс петас керкаас. Пач-дінас сулалөны вөлөм кујим нывбаба да өтi кага. Гарыд најөсоз вөрзөд. Гөгылтчас сiјө керка-шөрөзыс. Сені сулалө вөлі томінік зон. Зонтө оз-жө вөрзөд. Пондас гөгылтчыны мөд-вежөсө. Повзөм-јывгыд нывбабајасыд кутасны горзыны зонмыдлы, талавны щөктыны гартө. Зонмыд оз кывзы налыг, оз талав гартө. Сiјө воэті воывлөма-нын карө, адзывлөма, кызі електрiчествокөд вөчөны опытјас,—гартө вөрзөдны поліс сiјө. Гарыд сегга гөгылтчiс ывлаө, воші. Бөртінас ігана-картаыг адзысны вiөм-порзөс, төкөтө чiшкагыштөма.

— Шуда вөлөма зонмыс,—јөј-бабајасыдлыг абу кывзөма.

— Не сiјө-кө, ескө, лыторјасыс коліны сылөн.

-- Места-вылас, ескө, сотіс.

— Абу весшөрө велөдчылөма мортыс. Велөдчөмсаңыс і ловјөн колі.

— Мөд-сіктын гымаліг-чардалігөн кажалісны чіпан-колк-код бiа-гар. Кујлө воылап-вылын, сотчө. Ускөдчiсны кігавны ваөн, чышјанјасөн тупкавны,—нынөм оз отсав. Бид пондіс пагкавны, регыд сотчiс став керкаыс.

— Пöрыг-жөз шуоны, гымалигад-пö колö звö-
нитны. Звöныд-пö гымтö вештö, Мысла-нö сiрi?

— Сöрöны пöрыг-жөзүд. Некущöм звөн оз
отсав гым вештыны. Пемыд-жөз сöмын сiртö шу-
оны. Најö-öd шуоны, Илла-пророк-пö i гымалö-da,
вөлөн-телегадн-пö гаркјалö јенежтi сiјö. Тащöм-
сөрöмад-öd бурыс нинöм абу, сöмын-öd лок лөб.

Öти велöдчöм-немеч лыфдöма-da, 33 воөн-пö
чардбиыд кучкис 386 көлөкөлһаö. Вiјöма 120 звö-
нарöс, дојдöма—200-ыг унжык. Тајö öти Германи-
јаын сöмын. Ез, дерт, еща тащöмыд вөв мукöд-
государствојасын-i. Некод сöмын ез лыффыв-а.
Франтсијаын öти-војö,—1817-öd воын апрель-тö-
лыгга 14-15 лунö,—öти губерһаын сöмын чардби-
ыд кучкöма 24 көлөкөлһаö. А звöнарјас век оз
сугмыны: пыр звөнитöны, ас-моггыныс гым веш-
тöны.

Медга-ыжыд ускöттејасыд чардбиыд вöлины
вiчкoјасын.

1717-öd воö, јуль-тöлыгга 2-öd лунö чардыд
кучкас германијаса Тсiтау кар-динса вiчкoö. Вiас
48 мортöс. 1783-öd воын, јунь-тöлыгга 26-öd лу-
нö, чардбиыд кучкас мөд-вiчкoö, тајö здукö-жö
Франтсијаын,—вiас 50 јенлы-кевмыг-мортöс.

Мөд-карын, Франтсијаын-жö, вылөнiкөн-на—
1867-öd воö, јунь тöлыгын, со мыј лoи. Луныс вö-
ли вöскресеһһа. Вiчкoын вöли тырыс јöз. Друг
чорыда гымыштiс—резöптiс... Сегга лoи шыһи-
тöv. Вiчкoыд тырi шыһөн, бусөн,—некод нинöм
оз адзы. Кор шыныс разалыштiс, адзöны: сaд-

төг угөма 30 морт. Лептисны вичко-старөстаос,—
 гинјасыс воосаос, былалөмаос, кулом-морт-коф
 зик. Паскөмыс вывгыс ставыс сотчөма, көмкотыс
 гырдог, когагломма торпыригөн. дарі-дозсө шы-
 бытөма жожа, ставсө пазөдөма. дарыс дозгыс
 вошөма. дыр коргасны даритө... Коркө сесга су-
 ри-жө — најт-лөп-чукөрыг. Көлөкөльнаыс потөма,
 өтi пельос киггөма.

Кучкас-кө чардбиыд мортад, век-нын сижө ко-
 гавлас көмкотсө. Франтсijaын өтi-чиновникос гы-
 мыд суас улычаын. Југнитас чардби— мортыд пи-
 зөс-вылас угө. Сувтас. Морттө богтас јирмөг,
 бытө-кө зев јона-кыммөм-бөрын. Матын сеган
 вөлі кабак. Мортыд пырас сетчө— жуыштны, шон-
 тыгыштны. Вкөдлас кок-вылас— став тувјыс выл
 сапөггыс вошөма, сапөггыс уналатi потласөма.

Мукөд-дырјi чардбинад-виөм-морттө ылыган-
 кө ловја-мортөн чајтан. Отчыд рытын духовней-
 школаын-јуралыг (смотритель) Труа-нiма карын
 мунө вөлөм гортас верчөмөн. Бөрганыс мунөма-
 нак. Гымавны пондас. Манакыд адзө: мыкө кат-
 ласө вөв-вылас јуралыгыд. „Вугыртис-пө, тыда-
 лө“,— мөвпалө манак. Воисны горт-динас. Манакыд
 пондас чуксавны јуралыгсө, а сижө куломма. Верст
 кык-кымын мунөма вөв-вылад кувсөм-бөрас-нын.

Англыјаын 1691 воын, јун-төлысга 27-өд лү-
 нө со мыј вөлі. Јөзыс вөлі ужалөны визјас-вы-
 лын. Кымөртчiс. Кымынкө морт пукөисны пу-улө,
 лөгөдчөны өбөдајтны. Гымыс көнкө ылын-на кы-
 лө. Друг чардбиыд кучкас пукалысјасад. Оүитөг

ставныс кынмасны места-вылас. Колö час-кык. Ветлыг-муныскас кажаласны пу-увгыд жöптö, локтасны сетчö. Адзöны: бытбөккө измөмаөг воjтырыд гоjиг-костыныс: öтi-морт кiас кутö стöкан; мөд лө-сөдчöма куртчыны һаһ; коjмөд һужөдöма кiсö картупелла. Гинјас ставныслөн вогса. Кык-вогков-саjсаһ-кө—бытбө ловја-јөз. Кодоурö сöмын сөдагыштöмаөг, бытбө-кө шынасöмаөг.

— Ез, ескö, ков пукгыны налы пу-улад!

— Мыjла ез ков? Көнкө-пö ылын гымалö-ма-da.

— Гымалигад һөтчыд оз ков пу-улад пырны. Пуад-өд чард-бiыд регыджык кучкө. Ердылын колö овны секi.

— Öнi бара ме һинөм-вылө пу-улад ог сувт гымалигад,—горөдчисны быд-боксаһ воjтыр.

— Быдсама фiвөсö вөчлө чардбiыд. Ставсö вiгтавы он вермы. Мукөд-дырјi чардбiыд шөри вундывлө морттö, бытбөккө черөн сөтас. Мукөд-дырјi пагтөзгыс пөртчөдлө, ставсö вывгыс кулас—мөртгыс зоньица колö, һекущөм доj оз вөч.

Öтi морт вөлөм јуө. Чардыд һещыштас кiгыс стöкансö, шыбытас мөд-керка-өшiһулө—стöканыд вегiг оз жугав. Мөдыг коркө муно тужкуға морт. Пельпом-вылас вiла. Чардбiыд лептас морттö сынөдас, һөбөдас сыв 25-кымын, шыбытас муас, пондас бергөдлыны дурпопөс-ещөн. Кык һывбаба коркө öшiһ-дорас кыöны прошви; чардбiыд мырфдас налыг jemјассö.

Австријаын, Вена-кар-дінын, 1865-өд воо лоо со кушом фивө:

Өтi доктор локтö вөлөм гортас көрттүж-ку-
 җа. Појездгыс петигөн сујас кісö җептас—портма-
 җетыс абу. Жугылтчи доктор: портмаҗетыс сы-
 лы дона вөлі—сетчö зарныг вөчөма вөлі кык
 шыпас, Һимовыслыг воҗа-шыпасјассö. Воис док-
 тор гортас. Һебыр-мыгтi локтö сы-ордö пöли-
 щескеј, шуö: чардбиөн-пö дојдöма мортöс, кујлө-
 пö пу-улын. Мунас докторыд, пондас видлавны
 морттö. Адҗö: ладвејас кык-шыпас, нач сещөм-
 портмаҗетас-кодöг. Палөдас докторыд морттö,
 больничаö мөдөдас, ачыс сетчö-жö мунас, шуö:
 „җерт-пö-өд тајö дојмөм морт-җептас менам во-
 шөм портмаҗетөј“. Шобасны морттö—збыль-өд
 портмаҗетыд гурö, зарнi-шыпасјасыс сылөмаөг
 сөмын-а. Мортыс вөлөма гугасыг (вөр). Сijöс сез-
 га судитасыны. Венаад став газетјасыд та-јылыг
 гiжлісны секи.

Кор төдмалісны велөдчөм војтырыд чардби-
 ыдлыг самсö, пондiсны төдны шөщ, мыј-вөсна
 гымалө-і. Електричествоыд тувө ручка-рачка-кы-
 ліг. Поснiдик-електричество бикинјасыд, кодöс-тај
 мортыд ачыс перјö, трачка кылöны, јона-код-а
 ыҗыд гымновыд, кымынкö-верст-куҗа, җерт-һын
 ыҗыд шыөн—гымөн муно.

— Мыјла-нө куҗа гымыштö, саркјалиг-тыр?

— Гым-шыыс мијанөҗ дыр локтö-да. Ты-
 довтчас-кө, шуам ылын паровоз, кугас-кө сijö
 свiсток сетны, војдөр ми адҗам сөмын ру, бө-

рынжык кылам-нын өвiстоксö. Кымын ылын ми-
жангаң паровозыд, сымын жона гормас өвiстокшыыс.
Мыж-понда сiјö? Быдгама шылы муннысö колö-öd
кад. Шыыд оз зев ödjö мун, жүгөрғыд һөжжө-
жык мунö сiјö. Öтi-здукөн (секунтөн) шыыд ко-
төртö 300 метр-кымын сөмын. Чардыштас-кө, ми
пырыгтөм-пыр-жө чардбитö адзам ставнас. Гым-
сö кылам бöрынжык-нын, дај огö öтпырjö ставсö:
војдөр воас мијанөз чардбиыдлөн матынжык-инса-
гымыс, сөгга ылынжык-ингаң. Мукöд-дырjи чар-
давлö зев ылын, секи гымтö ми һөтi ог кылöј.

Выннас гымыд абу-жө век öткоф. Мукöд-
дырjи шаркһитас—бытö гiтеч-пома кодавлоны.
Мукöд-дырjи—бытöкө көрт-тыра телега iз туј-
вывтi грымöдö. Гымыштлас—бытö-кө пищцалыг
лыјасны, а мукöд-дырjи—бытö го-пушкаыг öт-
пырjö рефептасны.

— Пушкајасыд чардбиыд-на чорыда гымыш-
тöны. дојмөм салдатјас вiгталöны: го-верст-сај-
гаң-пö пронт-вывса пушкаыд лыјсöмыд кылö,—
шыагiс öтi инвалiд.

— Сiзi, ферт,—шуö студент. Öнија пушкаја-
сыд гымыд жона гораөгжык. Ыжыд пушкајасыг
лыјсöмыд лөн-дырjи 200-250 верст-сајöз кылö.
Гымыд-кө шоча-нын 20 верст сајöз кывлö. Јöзтö
пушкаыд виö да дојдалö һе чардбиыд-мында-жö.
Тажö уждад гымтö жона панјисны јöгыд.

— Буржык, ескö, мукöд-ужөн панјыны вöли
ывлавывтö (природатö),—медым һаңыд му-вылад

буржык сувгіс, медем быд-гікас вузёсыс вөлі,
ескө, унжык да донтөмжык.

— Ставсө сіјө вөчас електрічество-жө, Та-
лун гор-нын, виставны сы-жылыг некор-нын. Ваяө
вөскрегеннаө нөшта чукөртчыламөј, сорнытыш-
там електрічествотө додфалөм-жылыг — электро-
фікатсіја-жылыг.

— Сіјө-нө мыј-нын лоө?—јуалө өтi деііна.

— Он төд лі мыј?—горөдісны сы-вылө.—Ві-
сталісны-нын-таж! Сікттө електрічество-біөн југ-
дөдөм сіјө лоө.

— Бур. Зік-жө-нын, бара волам. Колө і мі-
јанлы електрічествоавны, дыр-ө пемыдын олам.

КОЛМӨД ГОРҢЫ.

Електрофікатсіја-жылые.

Вөскрегенһао лыдһысан-керкао бара тырыс шөтіс жөз. Вегігтө мукөд-сіктјасые локталісны код-сурө. Емөг сені і ветлөм-мунөм војтыр,—кодыс Германіјаын, кодыс Австріјаын овлөмаөг пленын, уна-һын і вылтор адзывлісны најө.

Студент тақі горһісө паніс:

→ Мортыд важөн-һын казавліс електричествоыдлыг-чардбыыдлыг вынсө. Сөмын ез вермы сіјө регыдөн додһавны чардвынтө. Öнi на, ескө, оз век дом-помын ветлы електричествоыд-да, мортыдлыг сөмын кывзө-жө-һын-а.

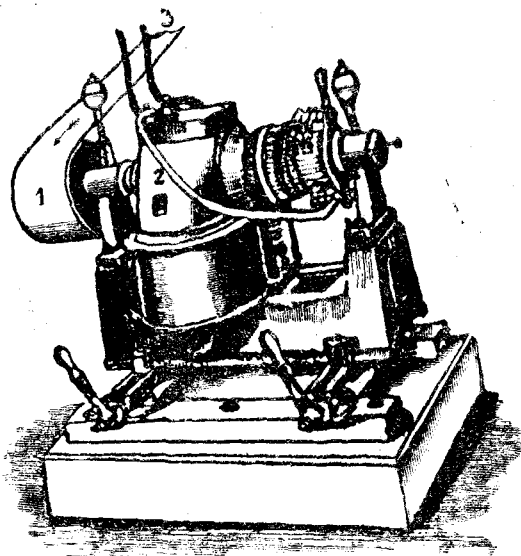
Медга-војдөр колө вөлі төдмавын: кытыс богтны чардвынсө. Чардбігыд-өд сіјөс он богт, кымөрзөыд он сузөд,—колө кыскө мөдлаыг корены. Јона мөвпалісны та-вылын велөдчөм-војтыр, јурнысө жуглісны. Кузаөн сегга, дыр тилгөмөн-песгөмөн, сусмісны-өд сузөдны електричествотө — чардвынтө.

— Зыралөмнад-нө оз-өмөј поз вөлі чукөртны електричествосө, мыјда колө?

— Көт, ескө, і позіс, шуам, да бурыс, ескө, еща лоі сетыг. Сещөм електричествонад ужавнытө зев-өд ладтөм. Сарің-ваөн мельһича бергөдлөм-код-жө. Ваыд, ескө, саріңад уна-да, мельһича-көләсатө бергөдлыны сіјө оз вермы—візылыд абу.

гізім-магніт-трубічајас-кодѳѳ, вылыс-вевт-улас сѳ,
ставныс ортчаѳѳ.

Волхов-стантсіја-вылад не ѳі дінамо-машіна
бергало, а доњ полк.

7-ѳд герпас. дінамо-машіна.

— Коркѳ ме адѳылі електростантсіјатѳ гер-
пас-вылыс. Вѳчѳмаѳѳ амеріканѳтсјас. Сулалѳ зев
жужыд ваусан-іннн (водопад-бердын). Електрі-
чествосѳ сетѳ-пѳ гѳгѳрыс уна-верст-паста. Міјан-
пѳ Волхов-стантсіјанн, гашкѳ, сіјѳ стантсіјасыс-
на ыжыд-да?

— Сыы ыжыды, ескө, оз ло-да. Јевропаад Волхов-коф стантсјаыд абу некөн—Германјаын-ны, Франтсјаын-ны, Англијаын-ны—некөн-на мјан Волхов-коф-ыжыд стантсјаыд абу өні.

Волхов-стантсјаыд вештө мільон 200 сурс робочей мортөс, — мільон 200 сурс-морт-мында ужалө. Волховстројыд пондас ужавны уна-го-во, а гашкө-і, уна сурс-во. Рёскод сы-вылө ыжыд оз ков-ны.

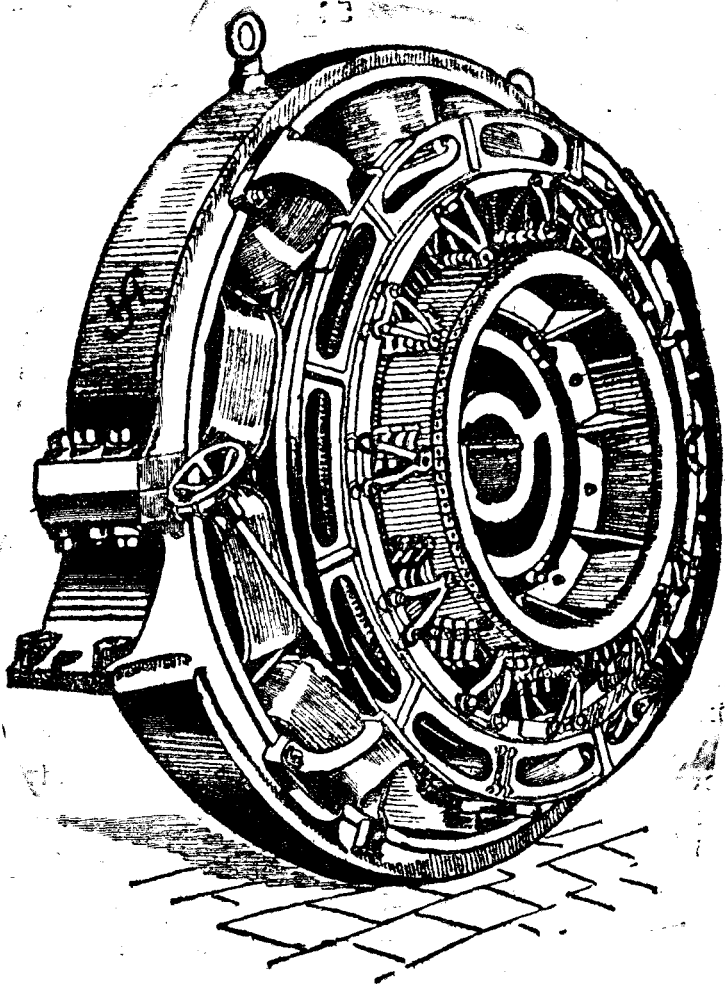
— Сіктјасыдлы-нө бурыс мыжкө ем-абу Волхов-стантсјаыды?

— Ем, дерт. Волхов-стантсја-гөгөрсә сіктјасад өзјө електричество-бі. Мельнычјас, плугјас, төлөдчан машинајас ужалөны електричестводн. Крестанаыдлы јона кокнөдө ужтө електричество-ыд, ужыс донтөмжык сувтө-і

Арталөмаөс, вылө-ө сувтө вөлөн вартөм да електричестводн вартөм.

Овмөсад воө, шуам, сурс чумалі (суслан) һаһ. Вөвнад вартөмыд сувтө 277 шјјтө. Електричестводн-кө вартны сувтө сөмын 206 шјјт.

Ужавны сіјөн быдөн гаммасны некущөм торја-велөдчөм оз ков. Леқін вартан-машинаад електричествотө сурөс-пырыд, сөггә сөмын кол-татө мытчав. Костыны оз ков-ны,—ульнас вартө. Вөвнад вартігөн-өд оутө војдөр колө-на костыны нөшта,—кадыс унжык мунө, дај ломтас сы-вылө колө. Електричествонад вартігөн һаһыд пуджын-јөн чумалыыс унжык угө-і.

8-бд берпас. Ыжыд вына динамо-машына овло гырыг-карса
електростантсјаасын.

Өні уналаын-нын електричествонад вартоны крестанаыд. Кузаон быдлаын, быд-крестанын пондас електричествоон вартны.

Төлөдчынытө електричествонад зев лада-и

Ныыжыд төлөдчан-машина луннад төлөдө сурс-пуджоз. Өти машина-кө лөгөдны сикт-вылад, зев бура тырмас. Јона-өд, ескө, олөмыд вежгас сиктад, вакыскөд¹-кө нөшта лөгөдны. Електричествотөгыд сижос не вөчны, дерт, — вывти вылө сувтас. Електричествоыд пондас теныд і ватө вайны. Өти ва-кыскан-машина²-кө сиктад лөгөдны — некытчө воштыны. Өти-часнас сижө лептас ватө 300 ведрәдз. Пуктас-тө кизкавны оз ковмы ведрәон јукмөсыг катлыны, пөжаргыд повнытө секи озжык ков-ны — пырыгтөм-пыр позө кизкавны битө.

Уна мукөд-уж-на позө вөчны електричествонад. Ылын-кө сиктыд каргааныд, некөдлы-кө вузавны јөвтө, — електричествоыд јөвгыд выј вөчас, — сөмын лөгөд выј-вөчан-машинатө.

Өни ми омөла-на төждысам наңтө (су-идтө) весалөм-понда. Аслыным-и государстволы-и убытка вөчам. Тани бара-жө електричество отсалас. Емөг зев бур су-ид-весалан-машинајас. Тајө серпас-выласпеткөдлөмасещөм машинасө (9-өд серпас).

Медга-ыжыд ужсө крестаныныдлыг — гөрөмсө електричествоыд-жө вермас вөчны. Америкаын уна во-нын электропугјасон гөрөны.

¹ рочон — водопровод.

² водопроводныј-насос.

Електроплаг-код либө трактор-код бура вөла-плагнад не гөрлыны, ферт. Бура-кө гөран мутө, бура і һаныд воас. Америкаын шөркодфема воө 140-150 пуджөн фегатина-вылө. Мі сещөм урожај-тө вөтөн вегіг огө адзывлөј. Сегга-өд і гортса-ужтө-на јона вермас кокһөдны електричествоыд-і.

Бостам, шуам, керка вөчыгјаслыг, пызан-улөс вөчыгјаслыг ужсө. Буржык өзөстө вөчны ковмас лун кык. Електростан-кө лөсөдны кык луннад сещөм өзөстө позө вөтөс вөчны. Со-өд кущөма содө ужыд електричествонад ужалигөн.

Һантө пөжавны либө кущөма отсалө електричествоыд! Буржык пөжавыгыд часөн зев-һин һоль-пуд һаһ вөчас. Електрическиеј-машинанад сјјө часнас-жө 40 пуд һаһ вөчас. Һаһыс буржык артмас-ј— мичажык, һебыджык. Рөскодыс електричество-вылас зев-өд еща мунас: пуд-һаһ-вылө кык-ур сөмын.

Нывбабандлыг ужтө јона-жө позө електричествонад кокһөдны-і. Мукөд-государствојасын електричествонад пөслагөны-ј, пөжјасөны-ј, валајтчөһы-ј, глафитчөһы-і. Пөслагөм-глафитчөһы-могыг пач ломтыны оз ков һы, щым-һы чад абу. Електрическиеј утугыд вывгі-һин лөгыд бабајасыд-лы: оз лакөст-һы, оз сот-һы пөскөмтө.

Електрическиеј машинанад кулөны вегіг картупель-кортө-і. Машинаыс ічөвк көрт пач-сама. Мыгкаласны картупельтө, пуктасны машинаад, лөғасны сетчө електричество—машинаыд өзөс-пыр өтө-мөд-бөргө кулөм картупель шыблавны

пондас. Ташом машинаыд зев-нын логыд, кор уна-жозлы гојанто логдонны.

Електричествоон быд уж позо і ђђђ і бура вочны.

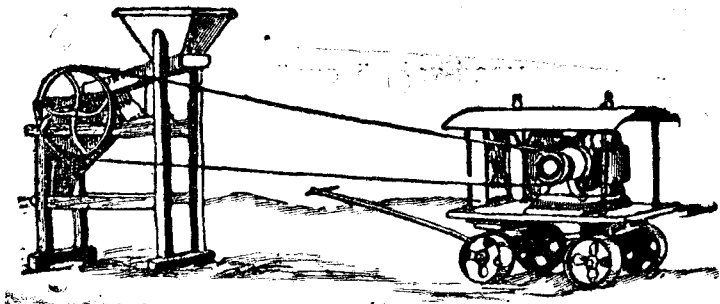
Kodjas воывлісны мукод-государствојасо, најо тодонны, ферт: ужалоны сени терыбжыка мјаныг дај буржыка. Сы-понда сегда і быдгама-вузосыд сени донтөмжык. Мјан өтї-өзөстө вөчїг-коста немечыд вөчас вїт-өзөс. Ферт, сегда немечыд донтөгжык вермас вузавны өзөстө. Омөла-на мї ужалам, сы-понда мјан і вузосыд донд, і гөлог мї зев. Колө велөдчыны мјанлы буржыка ужавны, терыбжыка. Сугмам-кө, бура-кө ужавны велалам,—мјан-возын воггас паскыд туж шу-да, долыд олөмлан, щыгјалөм секи бырө. Огө-кө сугмөдчөј—лычкасны мјанөс буржујјас, капіталїстјас,—оз-кө асланым, мукод государствоса капіталїстјас—кокнїджык сы-понда оз ло-өд.

Tөдө вөлі тајө ужалыг војтырөс велөдыгнуөды—В. І. Ленин. Сїјө індіс ужалыг јозлы тужсө, кыці петны буржык, кокнїджык олөмлан. Сїјө тујыс—електрофікатсіја. Електричествоон позо перјыны озырлун. Быдторјыс ем мјан: гырыс-вајас, вїзыв-јујас, пемыд, жужыд вөрјас, пармајас; ізшомыд муад, трундаыд нурад, быдзама рудажас (көрт, ыргөн, езыг, зарнї, с. в.) гөрајасын, нерпыд,—омөла-на отсалө мјанлы тајө озырлуныс-а.

Мукөд государствоса капіталїстјас важөн-нын кыјөдчөны озырлунто мјанлыг ас-кіаныс

богтны. Онõз ми кужим-на ви́зны озырлуннымõс, дорҕыгны капиталистҕасыг. Колõ мовпыштны сееса воҕõ-ҕылыг. Колõ лõсõдчыны воҕõ-кежлõ воҕсагны накõд. Сиҕкõ, мед-воҕдор колõ заптыны быдсама коланторсõ унжык: Һаһтõ, шабдтõ, јõвтõ, выјтõ, вурунтõ, быдгикас пабрик-заводса вузõстõ.

Електрофикатсијаыд јона отсалас тани. Электрофикатсија-пыр лõсõдам ми бур олõмтõ.

9-õд сөрпас. Електричество-вынõн кõҕыс весалан машина.

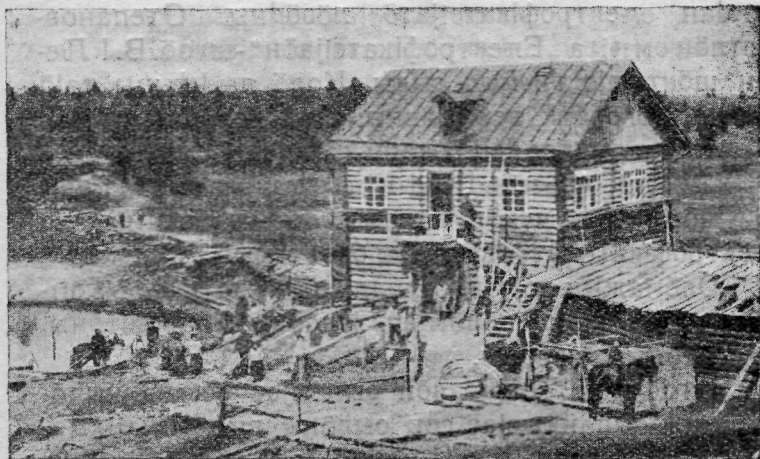
Ти јуаланныд менгым, кыҕи-нõ-пõ тани, мијангиктын, лõсõдны електрофикатсијасõ, — олам ми кардигаһылын, электростантсија мати-гõгõрын Һекущõм абу. Быд пельõсын-һин Совет-Сојуз-пагта кõҕыд воҕвылын, Белеј море-динын, шоныд лунвылын, Украинаын, Кавказын, Сибирын — быдлаын-һин крестанаыд аһныс, ас-науканас, богтчõны електрофикатсијатõ лõсõдны, овмõснысõ сијõн бурмõдны. Кõни визыв-ју ем, сетчõ сувтõдны динамомашина, кõни завод матын ем — сетыг богтõны

електричество вынсо. Отка сиктјаслы тащом ужто
 гоыд, ферт, панны. Медга-бур—ыжыд динамо-
 машина лөгдны,—донтогжык сувтас електриче-
 ствоыд; керкајастө југдөдөмгыд-кынзи, почо секи
 кущом-гурө ужјас електричествонад вочны-і.

Колө отувтчыны кымынкө сиктлы да отвы-
 лыг сувтөдны електростантсјатө.

Кытыс-нө гөмсө сы-вылө бостны! Ковмас,
 ферт, зелөдчышты неуна. — Овикө, самөкуртө
 ещажык јуны. Буртор-вылад-өд гөмтө корсны по-
 чо,—самөкур-вылад-тај-нө гурө. ферт-өд, отпырјө
 став гөмсө, мыда колө, он вермы чукөртны. Ко-
 лө, сизкө, уждыгны Совет-властлыг. Мөскуаын ем
 „Електрокредит“-ныма учрежденье, крестаналы
 електрофикатсјатө нуөдны отсаны лөгөдөма Со-
 вет-властыд сјјос. Сетчө, „Електрокредитас“, і ко-
 лө шыагны. Сені быдтор виставласны, тудасны,
 индасны, отсаласны нөбны мыј-колө дај гөмтө
 сетасны ужөн уна-во-кежлө, ічөтикаөн воыг воө
 мынтыгөм-вылө. Мыјкө-понда-кө он ладмы „Еле-
 ктрокредитыдкөд“, почо-на-өд і асгаңыд бостчы-
 ны ужавны. Новокартсево-сиктын со кызи вөчис-
 ны. Гөгөрбок мөвпалисны крестанаыд, арталисны-
 мурталисны—некытчө оз сузчыны, оз тырмы гөм-
 ныс. Матын сені вөлі фабрика. Шуисны сетыг от-
 сөг короны. Чукөртчисны, бөрјисны војтырөс, мө-
 дөдөисны фабрикаө, робочейјас-ордө. Робочей-јөз,
 ферт, гөлөмгыс көсјисны отсавны налы. Ужөн
 сетисны крестаналы 1500 шайт гөм. Сегга шуис-
 ны кымынкө-вөскрегеңна ужавны нөшта, донсө

сijö ужгыс ставсö сетны Новокартсево-гiктса кре-
станалы-жö електрофикатсия-лөгöдöм-вылö. Кре-
станаыд ассанныс бара-жö мы-гурö көсжыгысны
вöчны. Шуисны лөгöдны jör, быдтыны сенi град-

10-öд серпас. Улыс-Човjö стрöйтöны турбиннеj мельнича
да електростангисия (Сыктывдинкарган 10-километр гөгөр).

ыв пуктасjас, став пуктассö jörгыс ваjны сегга
пабрика-бердса чельадöс-виған-быдтан-инjасö. Со
кыjи отсалисны мöда-мöдныслы пабрикаын ужа-
лыгjас да гiктса гöрыг-кöзыгjас.

Колö i мiжанлы буржыка мөвпыштны елек-
трофикатсия-жывсыд. Коперафiвтö колö туйдöдны
татчö щöщ-i. Быдöнлөн мед гөлöмыс öзjö, ме-
дым быдөн богтчасны ужавны, медым быдөн гö-

гөрвоасны—кущом бур вочас електрофікатсіјаыд став вөлөстувса-крегъанаыслы, став-государство-ыслы-і. Електрофікатсіја-јывгыд кокыа-гөгөрвоана-кывјөн гіжөмаөс нигајасө. Сіјө нигајассө колө лыффыштавны, велөдчыштны, медем гаммыны пондан електрофікатсіјатө лөгөдны. Степанов-јортлөн емнига „Електрофікатсіјаөн“-шугө. В. І. Ленин щөктыліс гіжныс сылы. Колө лыффыны тајө ныгасө, гөгөрбок вежөравны. Сіјө велөдас, тудас електричество-бердад ужавнытө.

— Оні сор-нын. Кад-нын мунавны гортө. Гашкө, нөшта-на чукөртчылам, сорнытыштам, кор електрофікатсіјатө лөгөдны бөгтам.

Олөмажык-војтыр муналісны гортлаң. Том-војтырлөн өзјөма сөлөмјас, јуавөны, варовітөны, шмоңитөны, вакөоны.

Југдө-нын. Том-јөзлөн былөмјас век-на кылөны. Важ-быланкывјас-сор былөны выл-быланкывјас. Коди лөгөдыгыс,—некод оз төд. Былөны електрофікатсіја-јылыг-нын.

Сыктыв-дорын чардвын кыскө
 Рувынјөра машина,
 Везыг-везјөд нуө вынсө,
 Кар-гөгөрыс југдөма.

Көзвыв-сіктын празник-кежлө
 Јуан-зелья ез нөбны,—
 Верөс-чукөр төлкујтісны
 Чардвын-біјас лөгөдны.

Кушом кул-нын тајо ворсө,—
Тикон пөльө чашјө јур,—
Он і тәдлы, рытын өзјө
Ачыс југыд, кушом бур!

Өшинулө гурја шһапкі,
Чөлөј, зонјас, абу теш:
Пукавныд волөј ті аскі—
Выл-бі вылө петас веж.

Коркө пыр-жө кыа петас,
Југдас арса-пемыд-вој,—
Комі-сіктө чардбі југдас,
Олөм лоас важые збој.

Комі Һига лезан-ін

Сыктывдинкар, Вадорвыв у. 41.

Петисны выль комі Һигајас

Кушњев П.—Міјан промышљенноѳ. Пер. Ільа-
Ӧльӧксан, 74 ыстбок, доныс 25 ур. Һигаыс
ошкӧма ЦКВЛКСМ агітпропӧн, політіка-
јылыг велӧдігӧн отсӧг-вылӧ. Уна герпаса.

Лыр В. да Кілколык С.—Законјас да обычај-
јас том піонерјаслӧн. Пер. роч-вылыг Моро-
зов да Ізјур Іван. 70 ыстбок. доныс 40 ур.
Уна герпаса.

Лаговіјер—Кырі норагны Суд-прігӧврјас-вылӧ
да решењњејас-вылӧ. 41 ыстбок. доныс 15 ур.

Лубарскіј да Ӧјаконов Һигајас-верті лӧгӧ-
діс коміӧн **Булышев**—Сув-пыщкӧсса біја
тіф-вігӧм да гырді мыт. 36 ыстбок. доныс
40 ур.

Удріс Е. М.—Кырі крестянінлы сетсӧ му. Комі-
ӧн лӧгӧдіс Ільа-Ӧльӧксан. 32 ыстбок. до-
ныс 15 ур.

Курік.—Коператсіја-понда. Вікторја ворсантор
коміӧн лӧгӧдіс Сідорова. 47 ыстбок. доныс 40 ур.

14581

доныс 40 ур

Цена 40 коп. „К“

На коми языке

Гремятский — Гром, молния и
электричество. Перевод
на коми язык
М. Молодцовой